

Nacionalne konzultacije s organizacijama mladih o suočavanju s prošlošću

Zagreb, petak, 20. srpnja 2007.

Transkript

Vesna Teršelić: Dobar dan svima, hvala što ste došli na Nacionalne konzultacije s organizacijama mladih o suočavanju s prošlošću koje organiziraju *Documenta* i Mreža mladih Hrvatske u gotovo nemogućim uvjetima, na temperaturi od 38 °C. Slične konzultacije već su organizirale naše partnerske organizacije Fond za humanitarno pravo u Srbiji i Istraživačko-dokumentacioni centar u Bosni i Hercegovini. Nakon uvodnih filmova Centra za nenasilnu akciju i *Documente* otvaram konzultacije koje će moderirati Marina Škrabalo i Cvijeta Senta.

Cvijeta Senta: Dobar dan. Ja sam Cvijeta, s Marinom ću moderirati skup. Aktivna sam u Mreži mladih Hrvatske i Centru za mirovne studije. Molim vas da se na početku svi predstavite i da kažete zašto vas zanima ova tema, zašto ste danas ovdje?

Marina Škrabalo: Dobar dan, ja sam Marina. Članica sam Centra za mirovne studije i *Documente*. Ovdje sam jer me ova tema zanima od početaka mojeg aktivističkog rada.

Srđan Antić: Dobar dan svima, Srđan Antić iz Nansen Dijalog Centra Osijek. Zahvaljujem se organizatorima na pozivu. Mislim da sam ovdje prije svega zbog toga što Nansen Dijalog Centar već par godina radi na projektu koji se zove „Suočavanje s prošlošću kroz primjere dobrog” s ciljem da se taj komad suočavanja s prošlošću prezentira javnosti kroz nekakav, čini mi se, zajednički efekt koje organizatori ovog sastanka i ostali koji se bave suočavanjem s prošlošću žele, a to je da polučimo neku pozitivnu promjenu u društvu. Isto tako sam tu zato što radim s mladima iz Vukovara, na način da sam radeći s njima već sedam godina jedan seminar po pitanju identiteta zaključio da je suočavanje s prošlošću nešto što je sada s obzirom na stanje u društvu, u Hrvatskoj načelno, a pogotovo u Vukovaru, prijeka potreba, naročito za ove nove generacije zbog toga što je evidentno da postoji jedan problem takozvanog odricanja od odgovornosti i suočavanja s prošlošću što mislim da bi se moglo na ovom stolu dosta dobro definirati i mogli bismo na osnovi toga raditi nekakve projekte. Dakle, ovdje sam iz nekih vrlo praktičnih razloga. Hvala.

Sanja Župan: Ja sam Sanja iz Omladinske grupe Hrvatskog helsinškog odbora. HHO organizira Škole ljudskih prava u kojima je jedna od tema i suočavanje s prošlošću.

Karlo Pocrnić: Ja sam Karlo i isto dolazim iz Omladinske grupe HHO-a.

Siniša Maričić: Ja sam Siniša Maričić, došao sam zato jer su me pozvali, a inače sam neki, kako bi rekao, periferni član i Građanskog odbora za ljudska prava, a onda i *Documente*. A pokušavam održati kontakt sa životom, al' mislim da od vaše teme nema važnije, ima naravno važnije od toga kako čovjek živi, al' eto ja pokušavam nekako da održim kontakt sa životom

Helena Bučko: Lijep pozdrav svima, ja sam Helena Bučko iz Vukovara iz Mirovne grupe mladih „Dunav“, čija sam predsjednica i ovdje sam zato što smatram da naša organizacija ima jako puno iskustva s mladima koji se, eto, moraju suočiti s prošlošću i tu sam da vam prenesem to naše neko iskustvo.

Nataša Kandić: Ja sam Nataša Kandić iz Fonda za humanitarno pravo i zajedno s *Documentom* i Istraživačko-documentacionim centrom iz Sarajeva pokrenuli smo konzultacije u okviru civilnog društva u regiji o instrumentima, načinima utvrđivanja činjenica o ratnim zločinima u oružanim sukobima na teritoriju bivše Jugoslavije, s ciljem da u raspravi, znači u debati u okviru civilnog

društva pokušamo da dođemo do nekog zajedničkog zaključka o tome kako u stvari da utvrdimo činjenice, kako onda te činjenice da učinimo da to znanje o njima bude javno znanje, da dobiju priznanje.

Emina Bužinkić: Dakle, ja sam Emina, počela sam raditi na ovoj temi u okviru jednog većeg područja izgradnje mira u Hrvatskom helsinškom odboru za ljudska prava prije šest godina i od tada sam nekako kroz HHO i kroz Centar za mirovne studije jako puno radila na programima izgradnje mira za mlade aktiviste, ponajviše u lokalnim zajednicama i danas sam ovdje zapravo da podijelim neka svoja razmišljanja o suočavanju s prošlošću i neko svoje skromno iskustvo rada u Hrvatskoj i na Balkanu.

Vesna Teršelić: Ja sam Vesna, ovdje sam danas prije svega da čujem, da nešto i kažem o radu *Documente* koja je u velikom dijelu i zajednički s Fondom za humanitarno pravo i Istraživačko-documentacionim centrom iz Sarajeva, ali da slušam što je zapravo zanimljivo, važno za mlade i što predlažete.

Iva Prpić: Evo osnovni podaci o meni, ja sam Iva Prpić, članica sam SDP-a od devetnaeste godine, po struci socijalna radnica, a s temom suočavanja sa prošlošću zapravo se bavim od onda kada sam ušla u SDP i kada sam počela surađivati s omladinama socijalno demokratskog opredjeljenja iz bivše Jugoslavije i smatram da sam po tom pitanju bila vrlo uzbuđena i sretna '99. prvi put vidjeti pripadnike drugih nacionalnosti koji su imali potrebu to isto podijeliti s nama i jako sam sretna što sam ovdje i što se ovim temama bavimo i žao mi je što nas je tako malo.

Martina Globočnik: Ja sam Martina Globočnik iz Fade In-a, ovdje sam zato što je Fade In studio koji je dosta orijentiran na mlade i na teme koje su socijalno angažirana tematika tako da mislim da je bitno mladima dati prostor u medijima, a isto tako skupa s njima osmisliti neke nove medijske sadržaje koji bi im pomogli da shvate što se to dogodilo u životu njihovih roditelja, zato što u biti mislim da osim ovog nivoa koji su ljudska prava i tako dalje postoje neke obiteljske priče koje možda nije loše isto tako dalje medijski razvijati.

Dan Špicer: Lijep pozdrav svima, ja sam Dan Špicer, predsjednik sam Foruma mladih SDP-a. Zašto sam danas ovdje, pa iz više razloga naravno, osim što stvarno smatram da je ova tema bitna i još uvijek aktualna, očito će biti još određeno vrijeme, a na neki način smatram da je nekako logično i po našem političkom habitusu da smo ovdje, to su teme kojima se i mi kao i stranka i mladi u toj stranci bavimo već zaista godinama, i evo, nadam se da ću nešto novo naučiti i nešto novo čuti u svakom slučaju.

Duško Kostić: Dobar dan svima, ja sam Duško Kostić iz Belog Manastira. Dolazim ispred Udruge romskog prijateljstva „Luna“ i radimo već duži niz godina s mladima, ne samo Romima nego i drugim socijalno ugroženim skupinama tako da mi je to veoma bitno za naš daljnji rad i motivaciju mladih, kako ne bi imali neke veće predrasude i stereotipe o svemu što se događalo.

Marina Matijević: Dobar dan, ja sam Marina Matijević, dolazim iz Tenja, to je jedno prigradsko naselje kod Osijeka, došli smo maloprije, pa sam malo umorna. Dakle, volonterka sam nekoliko godina Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka i Volonterskog centra u Tenju, nešto sam se malo bavila nekakvim aktivnostima u svrhu izgradnje mira, u Tenju, sada više ne. Nakon što sam se zaposlila malo manje imam vremena za to, ali ovo vidim kao nekakav nastavak *Documentinog* seminara koji se održao prošli vikend u Grožnjanu. Također se radi o suočavanju s

prošlošću, prikupljanja istine o ratnim zbivanjima putem usmene povijesti i to me jako zanima, pa eto želim sad čuti mišljenja drugih, možda nešto naučim, pridonesem nečemu. Hvala.

Danijel Schaefer: Dobar dan, zovem se Danijel Schaefer, doktoriram na Mirovnim studijima u Bradford University, trenutno putujem po regiji i posjećujem različite organizacije. Bio sam u Osijeku i Beogradu i sada sam u Centru za mirovne studije.

Anamarija Sočo: Pozdrav svima, ja sam Anamarija i volonterka sam u Volonterskom centru Zagreb. VCZ je već dugi niz godina provodi projekte s mladima s područja regije u sklopu Mreže mladih jugoistočne Europe i ti projekti nisu možda nužno imali kao centralnu temu suočavanje s prošlošću, ali je uvijek ta tema bila prisutna u svim stvarima koje radimo i ovdje sam zapravo isto da vidim kako stvari stoje na terenu i da pokupim neke nove ideje za neke buduće projekte. Hvala.

Cvijeta Senta: Pa mislim da ima još mjesta za stolom pa bih ja pozvala sve ove ostale ljude da sjednu negdje ili mislim da se nekako povuku da sjedimo zapravo svi u jednom krugu, možda i da se onda i oni predstavu tako da se upoznamo i da imamo nekakav red ako je ikako moguće. OK, pa možemo onda još jedan krug, vi koji se niste predstavili da, evo krenimo od vas.

Katarina Kruhonja: Ja sam Katarina Kruhonja, dolazim iz Centra za mir, nenasilje i ljudska prava i drago mi je biti ovdje, bavim se širim tim područjem izgradnje mira, posebno zadnje dvije do tri godine praćenjem suđenja za ratne zločine i važno mi je čuti mlade, što o toj temi misle, tako sam došla slušati.

Marina Novaković: Ja sam Marina Novaković, dolazim iz Odbora za ljudska prava iz Karlovca i svaki dan radimo s povratnicima.

Dario Matanić: Bok, ja sam Matanić Dario, isto sam kao i ona u Odboru za ljudska prava i ta tema je često, često je vezana za nas o čemu radimo, pa ono, dobro je da čujem druge ljude isto o toj temi.

Marko Turk: Ja sam Marko Turk, inače sam član volonterskog time Documente i radio sam na projektu usmene povijesti odnosno prikupljanja podataka metodom usmene povijesti, sjećanja na rat, u Pakracu i Lipiku. Od 2005. sam u volonterskom timu Documente, inače sam iz Rijeke i sad, eto, nemam više toliko puno vremena za volontiranje u Documenti jer sam počeo raditi pa, eto, al' nadam se da će biti vremena i došao sam podijeliti s vama moja iskustva toga rada. Hvala.

Duško Rastovac: Dobar dan, drago vas je vidjeti i čuti, ja sam Duško Rastovac, dugi niz godina sam bio novinar na jednoj televiziji, sad sam urednik na ZaMirZine-ovim stranica, odnosno urednik sam ZaMirZine-a, časopisa za urbano društvo, odnosno urbanu kulturu i nevladine organizacije. Prvenstveno sam došao slušati kako bih prenio sve ove informacije našim vjernim čitateljima, isto tako i aktivistima, a isto tako i nešto novoga naučiti, nadam se da neću morati previše pričati, jer zbog svakodnevnog druženja s Hrvatskim željeznicama imam određenih poteškoća. Hvala vam najljepša.

Lana Vego: Ja se zovem Lana Vego, ja sam friško diplomirani student Mirovnih studija i ustvari zanima me sve povezano s procesom suočavanja s prošlošću i između ostalog zato što radim istraživanje za diplomski rad na fakultetu.

Goran Miletić: Ja sam Goran Miletić iz *Documente*, radim na praćenju suđenja za ratne zločine, ali ovdje sam u ulozi nekakve tehničke i logističke podrške i ne ide mi baš najbolje pa se ispričavam zbog toga, zanima me jako tema i bojim se da će mi se šefica ljutiti ako sjednem za ovaj stol, tako da ću po strani malo promatrati, hvala lijepa.

Cvijeta Senta: Da, da, da, pa naravno i ovi ljudi koji su u drugom krugu, možda može neko tamo sjesti gdje je Goran sada, ne.

Maja Makar: Ja sam Maja, volonterka sam *Documente* i ovdje sam došla slušati. To je to.

Maja Dubljević: Ja sam Maja i programska sam koordinatorica *Documente*.

Marina Škrabalo: E, sada kada smo se svi predstavili i predstavile i zapravo utvrdili da nas, bez obzira koliko nas je možda objektivno malo, subjektivno nas je toliko da ne stanemo za stol, tako da meni, osobno mi se čini da je ovo veliki uspjeh da je 20. 7. u petak, vrući petak, ipak toliko nas odlučilo provesti jedno dugo poslijepodne u zajedničkom razgovoru kojem je negdje najšira tema uloga mladih, očekivanja mladih od procesa suočavanja s prošlošću i današnja je naša rasprava zapravo zamišljena tako da imamo zapravo dva bloka ili dvije glavne teme koje će biti, na koje će biti fokusiran prvi i drugi dio rasprave, između čega ćemo imati jednu stanku. Prva temu koju smo Cvijeta i ja tako prepjevale, ono što su organizatori zamislili to smo prepjevale u pitanje zašto bi se mladi upuštali u suočavanje s prošlošću, a nakon stanke bismo se bavili pitanjem kakvi pristupi suočavanja s prošlošću odgovaraju mladima te bismo na kraju zapravo pokušali i pokušale u, možda malim grupama, formulirati nekoliko preporuka usmjerenih spram organizacija civilnog društva koje su se specijalizirale za suočavanje s prošlošću, koje su ovdje predstavljene kako bi one u svojim programima i pristupu zapravo povećale mogućnost i približile te programe i stvorile prostor za mlade, a također naravno u zaključnoj raspravi bismo se, koliko god za to ima inspiracije, fokusirali i fokusirale na neke ideje, neke suradničke mogućnosti. Eto. I sada u ovom prvom dijelu, ideja je da ovo stvarno bude konzultacija, znači dvosmjerna komunikacija sa što je moguće više vaših vlastitih osvrta i ideja te se, ja bih se kao jedna od facilitatorica unaprijed zahvalila na strpljenju i fleksibilnosti svim našim današnjim govornicima i govornicama, izlagateljicama i izlagateljima, a to su Nataša Kandić, Srđan Antić, Helena Bučko, Emina Bužinkić i Vesna Teršelić, to jest zahvalila bih se unaprijed na vašoj fleksibilnosti što ćete kombinirati kratka izlaganja i onda prigodne komentare kako bi glavni protagonisti ove rasprave bili mladi, pa bih u tom tonu zamolila Vesnu da nas uvede u ovu prvu temu, zašto je i koja je motivacija mladih za suočavanje s prošlošću, da nas uvede sa kratkim pregledom nalaza istraživanja koje je *Documenta* provela, a koji je uključio i stavove i iskustva mladih, na što će se nadovezati Nataša Kandić s kratkim osvrtom na iskustva u regiji.

Vesna Teršelić: Prije nego što krenem na istraživanje, samo da, u smislu konteksta, kažem da je ova konzultacija dio šireg procesa u kojem nastojimo pronaći pravi način za utvrđivanju istine o svemu što se desilo u vrijeme rata, o ratnim zbivanjima, ali prije svega činjenicama o oko 130 000 smrtno stradalih, 25 000 nestalih u cijeloj regiji i o svemu što se desilo izbjeglicama i prognanima kojih je sve skupa u ovoj regiji sigurno bilo više od milijuna. *Documenta* radi to kroz dokumentiranje, kad kažem dokumentiranje, govorim o dokumentiranju povreda Ženevskih konvencija i o snimanju usmene povijesti, o bilježenju osobnih sjećanja na rat, mislim na praćenje suđenja za ratne zločine, mislim generalno na produblјivanje javnog dijaloga o suočavanju s prošlošću, i mislim i na različite poticaje koje možemo dati u smislu javnih politika, a u tom

kontekstu Documenta je u suradnji s Pulsom vodila istraživanje javnog mnijenja o suočavanju s prošlošću koje je provedeno u srpnju prošle godine, dakle prije godinu dana, rezultati su se pokazali tako višeslojni i toliko raznovrsni da je interpretacija još uvijek u tijeku i neki tekstovi naprosto odbijaju biti napisani. Mislim da je riječ o specifičnoj temi o kojoj nije uvijek lako pisati, i dio rezultata tog istraživanja predstavili smo i u listopadu prošle godine. Sažetak ste dobili među materijalima i možete ga vidjeti na web stranici www.documenta.hr. Neću prepričavati sve rezultate. Mada većina ispitanika povezuju proces suočavanja s prošlošću više s negativnim nego pozitivnim emocijama, većina je smatrala da je on ipak izuzetno značajan za izgradnju mira, dakle, bez obzira na to što je to težak proces, smatraju da je bitan za proces izgradnje mira, kako u Hrvatskoj tako i u regiji. Pošto je Marina zadala specifičan zadatak, da treba čuti što tu kažu mladi, a riječ je o reprezentativnom uzorku, dakle ispitanici su bili svih dobi, samo bi se osvrnula na to što su ispitanici rekli kao odgovor na pitanje koji postupci spadaju u suočavanje s prošlošću. 88% ispitanika mlađih od 29 godina smatra da su istrage i suđenja za ratne zločine kako bi se utvrdila kaznena odgovornost, nešto što svakako spada u suočavanje s prošlošću, 81% smatra da je utvrđivanje političke odgovornosti pojedinih dužnosnika, institucija za stvaranje atmosfere u kojoj su bili mogući ratni zločini isto tako nešto bitno za suočavanje s prošlošću, 86% smatra da je bitno prikupljanje dokumentacije i svjedočanstva o činjenicama. Možda vam je poznato, možda nije, da danas u Hrvatskoj nemamo konačnu listu i konačni uvid u sva imena ljudi koji su ubijeni, kao ni u okolnosti njihova stradanja, dakle dokumentiranje je još uvijek vrlo važno i nužno, 72% smatra da sustavno prikupljanje osobnih sjećanja na rat spada u suočavanje s prošlošću i sad kad dolazimo do drugih izvansudskih mehanizama, kao što bi recimo mogla biti Komisija za istinu i pomirenje, 52% smatra da to spada u suočavanje s prošlošću. U Hrvatskoj u principu imamo loša iskustva iz vremena kad je Sabor utvrđivao broj žrtava u Drugom svjetskom ratu pa nisu uspjeli doći ni do broja od 8000; ali ako bude interesa, o tome možemo više u diskusiji. Što se tiče odšteta, 80% smatra da odštete obiteljima žrtava, stradalnicima i sudionicima rata spadaju u suočavanje s prošlošću, za lustraciju su čuli rijetki, lustracija je specifična procedura provjere i utvrđivanja odgovornosti i relativno je nepoznata u Hrvatskoj, 68% smatra da organiziranje komemoracija, a 84% da u suočavanje s prošlošću spada postavljanje spomen obilježja. Ja ne bih sad prolazila kroz sve rezultate. Ono što mi se čini bitno je, usporediti što su o povjerenju u pravosuđe rekli mladi ,a što su rekli stariji ispitanici. Generalno je hrvatsko pravosuđe dobilo relativno nisku ocjenu i što se tiče prosječne ocjene, ona na skali od 1 do 5 iznosi 2.52, dakle jedna siromašna dvojka, a mladi su dali nešto višu ocjenu, 2.66. Što se tiče rada Međunarodnog suda za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, ta ocjena je bila 2.33, a mladi su dali 2.47 s time da su studenti i studentice imale tendenciju da daju malo višu ocjenu. Rezultati su tu i za vaše komentiranje, da li govore o optimizmu mladosti ili o nečem drugom, neću se upuštati u daljnje interpretacije. U istraživanju ima više podataka, vjerujem da će publikacija biti objavljena u jesen i toplo se nadam da ćemo se tada naći u sličnom krugu, i pogledati skupa na razlike s obzirom na dob. Jesam li prekardašila s vremenom?

Marina Škrabalo: Ne, hvala Vesna, još samo molim te jedna mala stvar s kojom sam ja upoznata, mislim da bi bilo dobro da i drugi čuju, a to je da je u ovom istraživanju jedan vrijedan dio bio fokus grupe, jel' tako, i da je zapravo tamo, koliko se ja sjećam, bilo zanimljivih nalaza o razlici gdje su mladi iz Istre, primjerice, iz regije koja nije direktno iskusila ovaj rat imali značajno otvoreniji i na neki način optimističniji stav prema tome u odnosu na većinu drugih fokus grupa, možda ako možeš samo malo komentirati nalaze fokus grupa jer mislim da je to dosta relevantno za današnju raspravu.

Vesna Teršelič: Da, jedino mladi ispitanici iz Pule, visoke stručne sprema starosti od 18 do 35 godina, kad ih se pitalo da navedu neke zločine iz rata samostalno su u jednom nizu naveli zločine s obje strane rata, Ovčaru, Škabrnju i ubojstvo obitelji Zec, tu se zapravo pokazao jedan značajan otklon, i općenit stav da nema opravdanja za ratne zločine. Mislim da je Marina čak šaleći se pitala jesmo li možda radili unaprijed sa sudionicama i sudionicima iz te fokusne grupe. Ne, do ispitanika se došlo uobičajenim postupkom koji koristi Puls. Ta grupa je bila različita vrijednosno i po stavovima i po mišljenjima, kao da nisu bili okržnuti ratom, što nije bio slučaj s drugim fokusnim grupama.

Marina Škrabalo: Hvala, i sada bismo pozvali Natašu Kandić da nam ukratko kaže kako su prošle konzultacije u Srbiji, u regiji, naročito sad vezano baš uz ovu temu, spremnost mladih na suočavanje s prošlošću.

Nataša Kandić: Ja bih samo iskoristila svoje kratko vreme da dodam još nešto, Vesna je počela, ali mislim da bi učesnicima to bilo značajno da znaju, kako, na osnovu čega smo mi pokrenuli neke konsultacije u okviru civilnog društva. Pa danas kad ste se ovde predstavljali, bilo je upravo najviše onih koji su govorili o tome šta njihove organizacije rade, da postoji veliki broj organizacija mladih koji se bave i pokreću razne inicijative koje se tiču suočavanja sa prošlošću. Pa mi smo prošle godine upravo imali taj neki presek ili pogled na to što se događa u post-jugoslovenskim društvima pa smo videli da u društvima u okviru civilnog društva postoji veliki broj inicijativa, ne postoje inicijative u okviru nacionalnih parlamenata ali postoji nešto što jedna delatnost, jedan proces koji ima taj zvanični pečat, to su suđenja za ratne zločine, to nam je bilo dovoljno za taj jedan zaključak da postoji društvena potreba za otvaranjem i, otvaranjem tog procesa suočavanja sa prošlošću. Onda smo pošli od jedne druge, također, važne konstatacije, a to je da ratni zločini koji su počinjeni tokom oružanih sukoba nisu imali nigde to obeležje da se odigravaju unutar jedne teritorije i da ih stvaraju i čine oni koji se nalaze na toj samo teritoriji, odnosno, vi svi znate činjenično da je rat u Hrvatskoj počeo tako što je napadnuta, ali ne iz same Hrvatske nego iz Srbije. U Bosni i Hercegovini također ništa se nije odigralo time što je postojala navodno neka mržnja unutar Bosne, nego je postojalo nešto što je dolazilo sa strane. Na Kosovu također, nije ništa počelo tako što su oni koji žive na Kosovu uzeli oružje jedni protiv drugih, nego je jedna organizovana, institucionalna, da kažem snaga, započela taj sukob koji se zasnivao na vršenjima, na ratnim zločinima. Pa mi smo onda, znači, činjenično utvrdili da ta suđenja za ratne zločine mogu da traju, čak možemo da budemo zadovoljni pravdom koja se postiže u tim suđenjima i da žrtve budu zadovoljne, ali kapaciteti sudova su vrlo ograničeni. Vi ste videli Haag, koliko godina traje, sada će da završi uskoro svoj mandat, a da je mali broj ovaj pojedinaca kažnjen ili osuđen i do kraja će biti još možda desetak – petnaest onih koji će biti osuđeni, to je taj kapacitet Haaga. To će isto biti tako sa nacionalnim sudovima, što znači ako bismo se ograničili samo na to, mi nikada ne bismo imali dovoljno činjenica na osnovu kojih bi mogli da izvodimo stvarno objektivne nalaze i zaključke o tome šta se događalo u sferi povreda međunarodnog humanitarnog prava. Otuda ta naša inicijativa da pokušamo da napravimo konsultaciju u okviru civilnog društva, da predstavimo ovo i da kažemo da u post-konfliktnim društvima se uvijek postavlja to pitanje kako, kojim instrumentima utvrditi činjenice i na koji način učiniti ono što postoji kao znanje kod žrtava, njihova patnja, ono što su doživeli, kako to da učinimo javnim, znači da znanje o zločinima dobije jedan da kažem zvanični pečat ili dobije jedan društveni pečat. I onda smo počeli najpre od Bosne i Hercegovine i tamo smo zajedno organizovali jedan forum, u maju prošle godine, upravo u vezi sa situacijom koja je postojala u Bosni, gde je bilo u toku, u toku izrada zakona o formiranju nacionalne komisije za istinu i ta inicijativa ja bila potpomognuta Washingtonskim institutom za mir. Mi smo smatrali da to nije

dobra ideja, da se ne može osnivati neko telo za utvrđivanje činjenica, a da prethodno nije sprovedena rasprava, debata u jednom društvu, šta udruženja žrtava misli o tome, šta organizacije mladih misle o tome, na koji način treba utvrditi tu istinu i da li su uopšte te činjenice o zločinima važne za njih danas i za neke buduće generacije. I uspeali smo zapravo na tom forumu, vrlo jednom širokom raspravom, da uverimo tu radnu grupu koja je radila na donošenju tog zakona da shvate da je on zapravo, da oni nemaju društvenu podršku, nemaju podršku civilnog društva, nego da im je to dat kao neki politički zadatak i da kao takvo neće ni uspeti i naravno posle toga, posle te rasprave ovaj na toj našem forumu, ta radna grupa je prestala sa radom. Onda smo pošli također od toga da mi, da mi ne možemo u ovom trenutku da, da kažem da napravimo takav pritisak na nacionalne vlade da oni otvore to pitanje nego mi moramo da vidimo resurs u okviru civilnog društva i tu stvarno postoji jedna strašno, da kažem lepeza raznovrsnih inicijativa, ali su sve ovaj razbacane, usitnjene i mislim da je došlo neko vreme da mi tu, očito je da postoji društvena potreba da je artikulišemo i da vidimo ima li u civilnom društvu post-jugoslovenskim društvima te energije da mi kažemo, da, zbog budućnosti, zbog toga da se ne bi ponovilo, mi hoćemo da se utvrde činjenice i smatramo da bi, ne znam, način da postoji neko telo koje bi uzelo u obzir sve ono što su sudovi utvrdili i dodatno znači da organizuju neki javni forum za žrtve da konačno dođemo do te potpune slike o tome šta se događalo i to je zapravo zadatak ovih konsultacija i naravno mi kao inicijatori, mi smo inicijatori toga, ali ono što je važno za tu raspravu da znači kakva god se zakaže neka konsultacija da se ta koalicija širi i da na kraju kažemo, jeste civilno društvo u Hrvatskoj, u Bosni, u Crnoj Gori, na Kosovu, u Srbiji, ima te i te, ta i ta mišljenja ili smatra te i te instrumente vrlo važnim, a neke druge ne smatra. Prošle nedelje ili pre dve nedelje mi smo imali konsultacije sa mladima u Beogradu, a pre toga su bile konsultacije u Sarajevu, ono što je zajedničko obema konsultacijama to je da mladi i u Bosni i u Srbiji razumeju da je regionalni pristup utvrđivanju činjenica veoma važan, da se bez njega na nivou hrvatskog društva ne može utvrditi činjenice da kažemo ta istina bez toga da u to nije uključena Srbija ili Bosna. Onda i na jednom i na drugom mestu mladi misle da je njihov zadatak da postavljaju pitanja svojim roditeljima, generacijama koje su, od '91. godine spadaju u neke odrasle generacije i da oni najpozvaniji za postavljanje pitanjima i političkim partijama i institucijama u društvu zato što je, zato što nemaju nikakvu odgovornost za ono što se dogodilo, oni nemaju nikakvu odgovornosti, ali smo ih stavili u situaciju da će se u budućnosti uvek osećati odgovornim ukoliko mi ne učinimo da se stvori klima ili se stvore ti neki instrumenti koji će dovesti do utvrđivanja istine. Onda također jedan zajednički ovaj stav i mladih koji su učestvovali u konsultacijama i u Sarajevu i u Srbiji, da je potrebno, upravo u vezi sa ulogom mladih u ovom procesu, vođenju ove rasprave i eventualno predlaganju nekih instrumenata za utvrđivanje istine, da je važno to regionalno povezivanje i ta da kažem češća, češća konsultacija unutar onih koji su, koji deluju u okviru organizacija mladih, nevladinih organizacija, a i onih koji nisu, nisu organizovani na taj način i takođe jedan stav, koji je bio naročito izražen u Beogradu, a to je da mladi smatraju da imaju pravo i da hoće da znaju i šta te druge grupe profesionalne unutar društva misle o tom procesu i da upravo zato što nemaju odgovornost, da oni imaju pravo da stalno svojim pitanjima vrše pritisak na elemente u društvu, na razne profesionalne grupe, kao i na institucije, da se otvori to pitanje koje postoji na tom jednom da kažem mikro nivou kao što su organizacije, svuda postoji a nema ga na nekom tom da kažem nacionalnom ili regionalnom nivou. Pa, eto ja sam možda malo preterala, ali...

Marina Škrabalo: Puno hvala, mislim da je ovo stvarno bilo vrlo korisno i odmah smo krenuli prema suštinskim pitanjima koja su otvorena konzultacijama i u Srbiji i u Bosni i Hercegovini i negdje smo Cvijeta i ja zamislile da baš krenemo u prvi dio rasprave od pretpostavke, to jest od od postavke da mladi nemaju odgovornost za ratna stradanja koja su doživjeli stotine tisuća ljudi

tijekom posljednjih, tijekom devedesetih u sada post-jugoslavenskim državama i da nam treba na neki način dozvola i otvoren razgovor o tome koji bi bili realni motivi, realni, istinski motivi mladih da preuzmu, da izaberu odgovornost za suočavanje s prošlošću za koju oni nemaju odgovornost.. Znači, negdje bi to bilo prvo pitanje svima vama, što vi iz svog iskustva primjećujete da jesu neki motivi koje kako bi se reklo držimo vodu ili su dovoljno značajni da netko, mlada osoba, izabere odgovornost koju joj stvarno ne može nitko nametnuti i da se maknemo od nekih floskula za sve naše buduće generacije sprema, mislim svi mi trebamo preuzeti odgovornost, znači preuzeti odgovornost, suočiti se za nešto za što ja nisam odgovorna. Eto, Srđane. I pozivamo vas sve, zapravo nam treba što je moguće realnija rasprava u kojoj ćemo govoriti o tome zašto mlade to možda ne zanima.

Srđan Antić: Pa ja bih s vama onda, sad kad smo došli do ove tačke razgovora podijelio jedno iskustvo, a to je da sam povodom jedne radionice u kojoj smo mladima iz Vukovara različitih nacionalnosti pustili snimku ubijanja njihovih vršnjaka iz Srebrenice, to je ona čuvena snimka Škorpiona koji ubijaju ljude iz kamiona, njihove ili čak mlađe dobi od njih, naime, polovina ljudi je izašla napolje revoltirana iako smo ih upozorili o scenama koje su gledali, iako su već ranije dakle to vidjeli u 'Dnevniku' Hrvatske televizije, pa zatim u 'Nedjeljom u 2' je bila također snimka prezentirana, znači na poznatu snimku jedne nepodnošljive lakoće ubijanja njihovih vršnjaka odlaze napolje, kasnije u razgovoru su to objasnili time da ne vide, upravo ovo što ste vi rekli, gdje je tu njihova odgovornost za tako nešto što se događa i u principu mislim da je problem sa mladima zaista ta činjenica da ne postoji njihova odgovornost. Postoji, ali je problem taj što, govorim sad s pozicije nekoga tko radi najviše u Vukovaru, oni nisu svjesni nečega što se, čini mi se, stručno zove transfer traume. To su ljudi koji su prošli svoju mladost bez prava na adolescenciju, kako mi se čini da to psiholozi kažu, živeći u Vukovaru i živeći u sistemu koji je instaliran na način da se institucionalno, kroz odvojen način obrazovanja, od vrtića pa sve do srednjih škola, završetka dakle srednjih škola organizira nastava na srpskom i hrvatskom jeziku što je u stvari dovelo do jedne getoizacije društva. Mislim da će zadatak civilnog sektora biti kako ustvari objasniti mladim ljudima da, iako je njihova odgovornost, je ustvari njihov interes da se suoče s činjenicom da su izloženi transferu traume, ova, ova deca na području Vukovara, istočne Slavonije čak institucionalizirano i na način da im se objasni da je i u ovom filmu koji smo vidjeli nekoliko ljudi reklo da ne znaju koja je to negativna energija oslobođena '91. i gdje se ta energija nalazila, ja otprilike na osnovu nekog svog iskustva, svojih roditelja, mislim da bismo trebali objasniti mladim ljudima da to što oni sad ne primjećuju da će im u jednom trenutku, nadam se ne, ali ipak možda postati određena vrsta tereta koji će oni nositi a neće bit njihov, neće biti posljedica njihove odgovornosti, ali će oni snositi te posledice koje smo mi kao neka generacija snosili jer naši roditelji, živeći u sistemu koji je zabetonirao grobnice '45. godine, u želji da izgradi nekakvo društvo tolerancije, nije se suočio s prošlošću, nismo imali adekvatna suđenja za ratne zločine, sada bi se to ponovo moglo napraviti njima. Ja osobno mislim da čak tu postoji možda i neka, pa ne mogu reći sad diktirana, ali sigurno neka prećutna, prećutna složnost partija koje su na vlasti i u Srbiji, Bosni i Hrvatskoj, koje su s takvim predznakom '91. i otvorile takvu vrstu traumatskih sećanja i na osnovu toga izgradile ovu mržnju. Ja sam samo želio toliko.

Marina Škrabalo: Hvala, Srđane. Da čujemo druge, iskustva, što mlade motivira, što ih demotivira, koja je odgovornost, čija odgovornost, odgovornost za što, za prošlost ili za budućnost?

Nataša Kandić: Molim vas, nemojte sad da mislite da morate da čekate da neko treba da pokrene raspravu, ovo je neko vaše vreme, mi svi koji pripadamo nekim drugim generacijama, nama je

strašno važno da čujemo vas i kada stvarno govorimo nema, ne postoji odgovornost za ono što je bilo, ne postoji za prošlost i za istoriju koja je bila, ali postoji jedna odgovornost za budućnost, zato što će jednog dana, također govorim o periodu kad će biti neke za deset godina, neke druge mlade generacije, e oni će pitati vas tada, zašto niste tražili, zašto niste utvrdili, zašto ste im ostavili to nasleđe da i dalje traje, tražit će od vas zašto niste bili uporni, uporni sa svojim pitanjima da se dođe do tih potpunih činjenica.

Iva Prpić: Mogu ja. Ako ćemo već tako odgovorno za raspravu. Ja se sjećam, Iva Prpić, predstavila sam se na početku, ja se sjećam, bila sam klinka i bila sam u Petrinji, tamo su rasli moje baka i djed među Srbima i meni je to bilo sasvim normalno, da mi je ono susjed Srđan, Maca i to mi je bilo super, naprosto nisam imala tad nekakav pojam opće nacionalnosti, nisam znala zapravo što je to. I sjećam se, vrzmala sam se navečer i čula sam baku, moju baku i mog tatu kako se užasno svađaju navečer. Ja sam, onako, prisluškičala i nisam kužila uopće i oni su pričali o ustašama i četnicima '45. i fakat mi nije bilo jasno zbog čega oni, tipa to je bilo '89., '88., ono, strašno su se posvađali, ono skoro do krvi je došlo ono u obitelji, Bog zna kaj je moj tata pričao, on uvijek voli iskakati ovako s nekim svojim stavovima, ali onda sam skužila da naprosto pričaju o ratu i da su oni generacija koja ima svoj rat i onda sam se '99. našla u Beogradu na Adi Ciganliji s prijateljima gdje sam opet počela pričati na taj način o ratu i onda sam rekla pa mi smo sad generacija koja ima svoj rat. I onda sam skužila da ako ćemo se tako ponašati da će i moja djeca imati svoj rat i da će i ona mene slušati kako pričam o tome što sam ja doživjela i tako dalje. Što se tiče transfera traume, koji je poznat u svim zlostavljačkim odnosima, koji je na osobnoj razini, ali se i kolektivno na naciju prenosi, mislim da smo tu već fakat zakasnili, petnaest godina smo mi izgubili, ja sam vidjela transfer traume na kavi pored maksimirskog stadiona na Thompsonovom koncertu, stvarno sam ga vidjela, to su bile djeca od šesnaest godina, svi su bili u crnom i onda kada su pitali zašto si ti na tom koncertu, on je rekao pa zbog Marka Perkovića zvanog po nekoj pušci zato što je to jedan mirni umjetnik i on je pitao pa zašto si ti ovdje, pa zbog svega što je on učinio za Hrvatsku, a što je on to učinio za Hrv.. I on ne zna reći sto je učinio.. Eto, ja sam probila led, sada vi možete pričati, vidite da pričam svašta pa možete i vi svašta pričati.

Dan Špicer: Evo, Iva je probila led, ja ću ga staviti u čašu ovoga, ništa, zapravo ću se pa možda jednim dijelom nadovezat na Ivu, u korist, zaista jednim dijelom jesmo zakasnili, to ne znači da je kasno skroz kao takvo, ali čisto izražavam skepsu prema mogućnosti da u nekakvom, ne znam, realnom, skorom razdoblju naša generacija ili možda generacija iza nas, bila ona odgovorna više ili manje, da doživi nekakvo drastično suočavanje s prošlošću, mislim da je tako nešto nemoguće, da bi bilo nerealno tako nešto očekivati, upravo ova, evo baš mi je drago da je Iva dala taj primjer ovoga Thompsona, dokazuje možda čak da kažem, na žalost tu tezu, što ne znači da s ovakvim stvarima i pokušajima treba prestati, apsolutno i dapače, ali isto tako mislim da se ne smijemo zavaravati u smislu da eto sad će se nekakva revolucija desiti i sad će svi preko noći upoznati jednu istinu koju do sad nisu poznavali. S druge strane postoji realna situacija da ovakvi skupovi i ovakve inicijative i ovakve istine i suočavanje s prošlošću postoje, reći ću pod navodnicima na drugoj strani, mislim svi bi mi trebali biti ista strana i istina bi trebala biti jedna, ali dakle pri tome mislim na sve moguće udruge branitelja i ovih i onih koji imaju nekakvu svoju istinu. Ja ne mogu tvrditi da je moja istina sto posto točna, da je njihova sto posto kriva, ne dajem njima za pravo da isto tako tvrde obrnuto, ali mislim da su oni trenutačno u puno jačoj i boljoj poziciji, dakle ta istina, jedna istina koja je zadnjih petnaest godina propagirana, koja je bila sponzorirana od one vlasti deset godina, pa za vrijeme koalicijske vlasti nije bila previše negirana, možda više iz jednog oportunitizma nego iz nekakve ideje, ali, velim, ta jedna istina je, ona je usađena, ja iskreno

ne znam kako, koji su to načini na koje mi možemo postići nekakve drastične rezultate, po meni jedino konkretne stvari koje mogu mladim ljudima doprinijeti da razbiju te nekakve predrasude su stvarno obrazovanje, putovanje, susreti s drugim kulturama, nacijama, na kraju krajeva ionako počinje sve od kućnog odgoja, a onda i onog drugog, dakle obrazovnog sustava i tako dalje. Ja znam jako puno ljudi koji su isto imali takva stajališta puna predrasuda, 'ajmo reći prema Srbima sad, to je možda najeklatantniji primjer, a kada su, dakle sa standardnom tezom, ja mrzim Srbe, svi Srbi su zločinci jel', a kada su upoznali iste te Srbe na nekoj zabavi, čak ne znajući možda da su Srbi, onda su dosta često i dosta naglo promijenili mišljenje, a s druge strane mi imamo tehničke poteškoće još uvijek da jedni se družimo s drugima, dakle još uvijek postoji problem i viznog režima, na žalost ljudi u Srbiji da bi ušli, ne samo u Hrvatsku nego naprosto dalje od toga, mislim karikirano rečeno, da im je ponekad lakše dobiti, neću reći sedmicu, ali ono barem peticu ili šesticu na lotu jel', tako da su to sve nekakvi problemi s kojima se suočavamo, ali zbog kojih upravo cijela ova priča pati i ponekad je možda bolje se pokušati fokusirati na to rješavanje, kako riješiti te prepreke za koje znamo da kada se, kada se pomaknu, kada se riješe, neke stvari su puno lakše.

Marina Škrabalo: Emina.

Emina Bužinkić: Pa ja sam slušala sad puno toga i puno toga imam za reći, pa ću pokušat to strukturirati. Ja sam doista uvjerena i ne dvojim oko toga da je odgovornost temeljno pitanje zapravo za bilo koji proces suočavanja s prošlošću bilo gdje da se on događa, u bilo kojoj mjeri, bilo kojim intenzitetom. I, zapravo, nisam sigurna koliko kasnimo, ali ono u čemu sam sigurna jest da je ovo jako dugotrajan proces i da suočavanje s prošlošću ne traje deset, petnaest godina, nego ono traje nekad pedeset, sto pa mislim da je i Francuska i Engleska su još uvijek svijetli primjeri suočavanja s prošlošću pa mislim i Njemačka isto tako, da Južnoafrička Republika tek doživljava neke primjere suočavanja s prošlošću, ali još uvijek je isto tako na početku. Čini mi se da je jako važno govoriti o odgovornosti i načinu na koji je razumijemo i prihvaćamo. Moje iskustvo govori da mladi, organizacije mladih, ne razumiju tu odgovornost i da je vrlo teško vidjeti zašto bi ona morala postojati, otkud ona uopće dolazi i nije li to samo stvar prošlosti i nečega što se nas ne tiče. Ja je osjećam, ali znam da sam usamljena u tome i da to nije sigurno primjer s brojnim vršnjacima s kojima razgovoram ili s mladima koji su prilično heterogena skupina u ovoj zemlji. Mislim da je takva vrsta procesa učenja o prošlosti prvenstveno, a onda i suočavanja izrazito intenzivna, ona je emocionalno teška i zapravo uzima određene napore, prisjećanja, identificiranja, a to je zapravo ponekad i nemoguća misija. Meni se dugo vremena bilo teško prisjećati slika izbjeglištva, podruma, zvukova sirena, kamenovanja Srba, srpskih izbjeglica '95. godine, to je nešto što se treba progutati, nešto za što mnogi od nas nemaju želudac i ja sam svoj želudac gradila nekoliko godina i još uvijek mi je jako teško pričati o tome. Mogu zamisliti samo kako je to onim mladima koji se nisu potrudili napraviti taj iskorak i pokušati razumjeti. I moram zapravo reći da se bojim da mladi kod nas još uvijek ne razumiju tu vrstu odgovornosti i zašto bi je trebali imati, da nemaju taj iskorak od prošlosti prema budućnosti, taj osjećaj da je doista nefer nositi sve to sa sobom pedeset, sto i još nešto godina i kusur i prenositi to na nove generacije i da nemaju tu vrstu, OK, ajde sad stat ćemo na loptu pa ćemo to nešto riješiti što je to bilo. Meni je jako važno učiti o prošlosti, meni je jako važno znati što se ovdje dogodilo prije petnaest, sedamnaest ili dvadeset godina jer tako ja to lakše razumijevam. Mislim da to treba još uvijek istražiti i treba pitati mlade zašto nemaju taj odnos. A mislim da je ono što je Nataša govorila jako važno i meni izrazito bitno za prokomentirati oko konzultacija u Bosni i Srbiji. Ono što je Nataša rekla je da je primijetila da mladi razumiju da je regionalni pristup utvrđivanju istine doista važan. Ja moram priznati da ja to u Hrvatskoj nikad nisam primijetila, da

postoji doista vrlo, vrlo malo mladih ljudi s kojima smo mi radili u zadnjih šest godina u Centru za mirovne studije, a doista s tom temom izgradnje mira i suočavanja s prošlošću gdje su oni tražili svoj primarni interes koji su razumjeli da je važno razgovarati s mladima iz Srbije i Bosne i Hercegovine, a tek opet manji broj njih koji su pokazali razumijevanje za takav rad, za takvu vrstu razmjene informacija i za takvu vrstu suočavanja s prošlošću. A ova druga stvar koju ste spomenuli da su zaključili da je njihov zadatak da postavljaju roditeljima, institucijama i političkim partijama pitanja, ja to doista ne primjećujem i mislim da je to zabrinjavajuće i moje iskustvo zadnjih šest godina u tom sektoru izgradnje mira i suradnje s organizacijama mladih i organizacijama civilnog društva u Bosni i Hercegovini i Srbiji govori da moji kolege u Bosni i Hercegovini, Srbiji imaju puno veću svijest o ovome i da drže puno veću odgovornost prema procesu suočavanja s prošlošću nego moji kolege u Hrvatskoj.

Marina Škrabalo: Anamarija.

Anamarija Sočo: Ja bih htjela podijeliti s vama ono svoje vrlo limitirano iskustvo što se tiče ove teme, čisto da vam dam mali background. Prošle godine smo provodili jedan projekt, cilj projekta je bio razmjena srednjoškolaca iz Srbije, Hrvatske i Bosne i to je, recimo, bio prvi put da se nešto takvo desilo sa srednjoškolskom populacijom. Cilj projekta je bio više nekakvo nadilaženje predrasuda, a znači suočavanje s prošlošću je bilo nešto na marginama, ali svejedno sam došla do nekih zaključaka. U pripremama za projekt razgovarali smo s tim mladima, ne znam, šesnaest, sedamnaest godina i pričali smo s njima kao o čemu biste vi željeli razgovarati sa svojim vršnjacima kad dođete, recimo, u Srbiju ili kad, ne znam, Bosanci dođu kod vas i oni su mahom svi odreda rekli da oni ne žele razgovarati o ratu, da to njih uopće ne zanima, da je to neka stvar prošlosti, njihovih roditelja i da oni s tim nemaju uopće nikakve veze, a naprotiv su htjeli razgovarati, ono, tipa što oni slušaju, kako se oni oblače, čime se bave, kako provode svoje vrijeme i imala sam taj neki osjećaj da oni svi misle u principu kao da ovi tamo preko granice, oni su ono strašno drugačiji od nas i oni su tamo nekakav čudan svijet i sad mi moramo njih upoznati. Iznenadilo me to upravo kako da i ta nekakva percepcija različitosti i, što me posebno recimo fasciniralo, kad je došla jedna djevojka iz Užica, recimo, u Krapinu i ona je meni došla i rekla, ja ne mogu vjerovati da ja njih razumijem. I sad ja pitam nju kako misliš, kao pa imaš, mislim ima cura sedamnaest godina, ma znam ja racionalno da mi govorimo slične jezike, ali kao prvi put razgovaram s nekim iz Hrvatske i meni je sad kao tek sinulo da ja njih mogu razumjeti, mislim, meni je to bilo fascinantno i zato bih htjela naglasiti baš tu neku potrebu toga regionalnog pristupa, mislim da je važno da se mladi nekako dovedu na neko mjesto zajedno i prvo, da se upoznaju, da vide zapravo da su bazično isti, jednaki, sa sličnim nekakvim problemima, zanimacijama i da se onda na takvim nekakvim temeljima može graditi nekakva rasprava koja bi uključivala suočavanje s prošlošću. To je čisto moje neko zapažanje.

Marina Škrabalo: Martina.

Martina Globočnik: Meni se čini da suočavanje s prošlošću mladi ne mogu napraviti, zato što nemaju to iskustvo, to je kao da se ja suočavam sa, ne znam, moj djed je bio partizan i on veli bio sam na Sutjesci, i OK i ja se s tim ne mogu suočiti, jedino mogu kognitivno odnosno racionalno obraditi te podatke i reći – OK, naša vrijednost u obitelji je bio znači NOB i tak dalje i tak dalje. Tako da mislim da se mladi ne mogu suočiti s onim što su činili njihovi roditelji, jedino mogu razbit neke predrasude koje imaju, a predrasude dolaze iz tih ideja što je istina, št nije istina, to znači naše predrasude su bile i prema Srbima, isto tako imam predrasude prema, ne znam, ljudima iz Ruande zato što nisam upoznala nikoga od tamo. Ono što je problem, to je ideologija,

ideologije se ne prenose samo na nekoj općoj razini nego osobnoj i događa se to da obitelji odnosno obitelji kao sustav vrijednosti djeci nešto govore i prenose neke poruke tako da ljudi u nekoj obitelji koji su imali iskustvo sukoba, znači Hrvati koji su imali sukob sa Srbima će reći, ne znam, tvoj otac je ginuo tamo i tamo, znači govori o nekim vrijednostima i o žrtvi i to dijete kad čuje to, onda će se ono zakačiti ne na ideologiju nužno, ali na onu vrijednost koju tu ideologija propagira odnosno ono što ta ideologija čini. Tako da mislim da je užasno bitno to obiteljsko pitanje, iskustveno pitanje tog transfera, a ne ono načelno, mislim bitno je da jedna zemlja sa sobom raščisti pa se zna bilo je toliko i toliko žrtava, ubijenih i tak dalje, ali to je opće pitanje, ali donekle je važno da te obitelji koje su baš bile izravno u sukobu ili na nekoj strani da jednostavno sa svojom djecom još danas sjednu, a to djeca mislim nemaju te šta pitat, kaj te pitaju, ono klinac pita tatu, jesi ti bio na ratištu, mislim normalno da roditelji žele zaštititi svoju djecu, neće reći da, da, ja sam ti ubijao tamo neke ljude, tako da je to jedna psihološka dimenzija, a ne racionalna, kognitivna, i ovo čime se bave organizacije za ljudska prava, znači oni se bave onim općim vrijednostima i općim istinama, ali ljude žive iskustvo, a ne neke opće istine, opće istine su za kavu i za diskusije, ali nitko ne živi od nekih općih istina ne.

Marina Škrabalo: Hvala. Marko.

Marko Turk: Zapravo bih se nadovezao na Martinu i složio se s njom u onom dijelu kad je rekla da se mladi ne mogu suočavati s prošlošću, ne mogu, stvarno ne mogu, ja se ne mogu suočiti s prošlošću svoga djeda koji je bio u partizanima, ne mogu, jednostavno ne mogu. Ali ono što smatram da mogu, jest da mladi mogu ispravno učiti o prošlosti i na taj način postizati, pa neću reći odgovornost, ali potrebu suočavanja s prošlošću i iz tog pravilnog učenja dakle učenja suočavanja s prošlošću, doći će do razine poznavanja nacionalizma, ono što je rekao na filmu onaj mladi umjetnik Marčelo, čini mi se iz Beograda, ja mogu reći ja sam nacionalist i ne poznavat svoju kulturu, ne mogu osobu iz, recimo, Engleske, provest kroz svoj grad i pokazat joj to, to, to i to, ali mogu reći, ja sam nacionalist i ja jako volim svoj grad, OK, ali to je neki kvazi, užasno kvazi i užasno loš nacionalizam, ali ako će se pravilno učiti ponovno i o nacionalizmu, onda će nestati i ovo što su kolege spomenuli i o Thompsonu, onda mladi neće reći što je on napravio, zna se, jer jednostavno neće do toga doći, ali zapravo u tom trenutku prvo treba onda promijenit neku višu instancu odnosno obrazovni sustav, što je također kolega spomenuo, da bi mladi mogli ispravno učiti, učiti, ali ne se suočavati jer ipak smatram da to ne mogu. Eto, hvala.

Iva Prpić: Ja imam nešto za dodati. Ali, ja, mi zapravo pričamo o mladima, koji su prema definiciji do dvadeset i devete godine pa eto i ja sam u toj kategoriji pa onda imamo zapravo dvije skupine mladih. Imamo mlade s jasnim sjećanjima na rat, vrlo jasnim sjećanjima, neke koji su bili manje sretni, više sretni, no oni koji su bili manje sretni su bili izbjeglice, prognanici, nešto im se dogodilo, sjećaju se nekog sa i sa, ova generacija '89. koja će na primjer sad prvi put izaći na glasanje ima osamnaest godina, ona je u ratu imala dvije godine, tri, može se i to nekako prisjećati, majka prenosi na tebe nekakvu svoju nervozu, uzbune i tak dalje. Znači i ta generacija zapravo pamti nekako taj rat, a pogotovo ova moja generacija osamdesete, znači, ako je neko bio izbjeglica sa sedam godina sjeća se svega, sjeća se svega i onda znači te generacije koje su rođene devedesete, devedeset prve, devedeset druge i treće, to su generacije koje se ne mogu identificirati s dedom partizanom, to im je sve onako dosta daleko. Dobro, nama je to fakat bilo daleko pedeset godina, ali i ja se slažem s tobom definitivno, nećemo biti sretni dok u jednoj čitanci povijesnoj, historijskoj, bilo kakvoj, ne piše, ovo je bio Domovinski rat, a ovo je bila Oluja, a zašto je počeo Domovinski rat, a di su nestajanja, da je to bilo jedno kolektivno ludilo,

ovaj znači ja se slažem definitivno, znači da kroz obrazovni sistem mlade možemo učiti pravim stvarima.

Dan Špicer: Mogu samo pitanje jedno? Ne znam jel' se neko javio, samo da pitam. Mene stvarno zanima da li vi, da li vi mislite, da li netko misli ili itko da ćemo stvarno mi jednom u našim udžbenicima za pet, deset, pedeset godina, ne znam, imati zaista opisivanje Oluje kao, ne znam, evo reći ću, mjestimično zločinačke akcije i da li vi mislite da će se ikad u hrvatskim službenim dokumentima spominjati da je Hrvatska bila agresor u Bosni i Hercegovini, mislim, velim, ja mogu imati mišljenje o tome i ja mogu reći i za jedno i za drugo da je moj osobni stav da mislim da je tako bilo, ali iskreno, stvarno sumnjam da će, da će to jednom tako biti, evo čisto pitanje ovoga.

Vesna Teršelič: Pa *Documenta* će uskoro, napokon, objaviti Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest, prvi pokušaj da se nedavni rat u udžbenicima sagleda u najmanju ruku iz različitih izvora. Dakle u Dodatku koji je na narudžbu Ministarstva pripremljen za osme razrede osnovnih škola, doista se koriste izvori i sa srpske i s hrvatske strane rata u Hrvatskoj, ali Ministarstvo znanosti, prosvjete i športa koje je to naručilo nije imalo snage iznijeti pothvat koji je počeo u vrijeme prijašnje Vlade, jer se ministar bojao da će morati dati ostavku ukoliko ga objavi, nakon što su recenzije dodatka procurile u medije, i počeli su vrlo oštri napadi na autore. Međutim, u udžbenicima za povijest koji će ove jeseni doći u ruke učenika situacija nije tako loša. Ima pet različitih tzv. alternativnih udžbenika. U više od jednog teksta stoji da je bilo zločina i na hrvatskoj strani rata. Ja bih rekla da se stvar razvija sasvim pristojno, da je recimo u svibnju kada se u javnosti postavilo pitanje da li će dovoljni broj nastavnica i nastavnika, dakle škola, naručit alternativne udžbenike recimo autorice Snježane Koren gdje se spominje i zločine na hrvatskoj strani rata u Hrvatskoj. Pokazalo se da su škole naručivale te udžbenike, škole nisu imale problem s tim da naručuju te udžbenike. To je jedan pozitivan znak, to još ne znači da će nastavnice i nastavnici koristiti baš te strane gdje se govori o Domovinskom ratu i gdje se baš spominje da je bilo zločina na hrvatskoj strani rata, ali to jesu nekakvi pomaci. Ja bih rekla da se tu stvorio već neki mali prostor pluralizma i multiperspektivnosti, jer je vrlo bitno da se odustane od slike povijesti kao jednog teksta oko kojeg se svi moramo složiti, dakle imamo pet različitih varijanti koje idu u različite škole, to mislim da je za svaku radost i pohvalu i dok god će zapravo i dalje biti moguće razvijati ovaj koncept alternativnih udžbenika za povijest, mislim da ima šanse, ja uopće nisam tako pesimistična. E, sad, što se tiče agresije u Bosni i Hercegovini, imamo dakle dva dokumenta koje je Sabor usvojio – Deklaracija o Domovinskom ratu i Deklaraciju o Oluji. Moje mišljenje, iz perspektive organizacije za ljudska prava, da nijedan ni drugi dokument zapravo nije trebao biti usvojen, ali to zaslužuje jednu dužu raspravu. Naprosto mislim da je zadaća Sabora drugog tipa, da bi Sabor recimo svake godine trebao, kad raspravlja o proračunu, dogovoriti da će toliko i toliko sredstava izdvojiti za znanstvena istraživanja i dokumentiranje sudbine onih koji su stradali u ratu, a ne da nama svima govori što bi zapravo povjesničari tek trebali izdiskutirati, jer je na osnovi Deklaracije o Domovinskom ratu utemeljen i Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata koji onda u opisu svog rada ima i ideološke kvalifikacije, u kojima se prešućuje agresivna politika Hrvatske prema Bosni u vrijeme rata. Meni je teško reći kad bi se u političkim dokumentima moglo naći ovo ili ono, ali mislim da povjesničari i povjesničarke mlađe generacije poput Tvrтка Jakovine, Snježane Koren, Magdelene Najbar Agičić, daju i te kakav doprinos i mislim da se, što se mladih povjesničara tiče, stvari pomiču u vrlo konstruktivnom smjeru i oni stvarno vide multiperspektivnost kao pravi put i mislim da će se oni pozabaviti u ulogom Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini. E, sad, da li će to biti dogodne ili za tri godine to mi je teško reći.

Marina Škrabalo: Hvala, Vesna. Evo, Nataša i onda bih ja kratko sažela i onda ćemo imati tu stanku.

Nataša Kandić: Ja sam samo htela da napomenem, vrlo je značajno to što ste pomenuli kao neku dilemu, da li će se to dogoditi, ja stalno razmišljam o tome, stalno se vraćam na to, kad ste rekli ono, ja vrlo često razmišljam o tome, o tim masovnim grobnicama, o tim ubistvima posle Drugog svetskog rata koji nisu ni do danas razjašnjeni, gde ima ne znamo koliko hiljada porodica koje ne znaju ni dandanas gde su oni koji su odvedeni, gde su sahranjeni, gde je bilo mesto streljanja, e to je taj, pazite, to je nešto o čemu moramo da razmislimo i za šta mora da postoji neka odgovornost, odgovornost i suočavanje sa nečim, ne možete reći pa nas se ne tiče to što je bilo za vreme Drugog svetskog rata, što neki danas ne znaju gde su sahranjeni oni koji su u ime neke nove vlasti tada odvedeni bez traga. To je nešto, to je nasleđe, ne suočavamo se mi ne znam sa čim, postoji nešto nasleđe, postoji, nasleđe su ostavili nama, mi ostavljamo nekim drugima, jer to se taj lanac se mora prekinuti inače za, ne znam, za pedeset godina ćemo imat opet isto na ovim nekim prostorima ili ne treba zaboraviti i na to šta može sprečiti na primer političku interpretaciju onoga što se dogodilo, taj revizionizam, samo činjenice, ne znam, ne treba nam da piše u istoriji da je Hrvatska izvršila agresiju u Bosni, potrebne su nam činjenice, jer kad postoje činjenice, one se ne mogu na različite načine tumačiti, one imaju samo jedan jedini način na koji se mogu tumačiti i to je onda najveća prepreka bilo kakvoj da kažem jednoj političkoj ili ideološkoj interpretaciji: Mi za sada nemamo, znate šta postoji u Bosni, postoje koliko interpretacija, koliko istorije, kao i u Hrvatskoj i u Srbiji ovaj, kažu da u Srbiji postoji neki udžbenik na kome kad se govori o Drugom svetskom ratu i onome što sledi, u udžbeniku stoji napomena neka dete pita svog dedu o tome šta je bilo za vreme Drugog svetskog rata i to stoji u napomeni tako da ovaj suočavanje s prošlošću je možda nezgrapnan, nezgrapnan termin za ono što svakome od nas pa i onima koji nisu odgovorni za ono prethodno pripada, to je, uvek treba da imate u vidu da tu postoji nasleđe, znači neko nas doveo u tu situaciju da postoji to nasleđe i tu nemamo izbora. Pazite, mladi su šezdeset osme u Nemačkoj postavili to pitanje svojim roditeljima, svojim predsednicima, rekli to da nemački savezni predsednik parlamenta 1985. godine, jedan poznati možda i važniji nego Willy Brandt, Richard von Weizsacker, njegov otac je bio bliski saradnik Goeringa, znači on potiče iz porodice odgovornih nacista za konačno rešenje, ali je on tada neko tko je znači posle rata rastao i '85. godine nalazi se na poziciji, upravo zbog toga što je pripadao toj jednoj, takvoj jednoj porodici i što je bio savezni predsednik, on ima taj, da kažem, politički i moralni okvir da može da kaže u tom parlamentu, ja preuzimam odgovornost za zločine koje su Nemci, ne kaže samo pojedinci, nego Nemci, nemačko društvo počinilo i to je onda mnoge stvari u Nemačkoj zbilja preokrenulo i naravno najveću podršku je dobio od zelenih i onog dela partije koji su bili najmlađi.

Marina Škrabalo: Hvala, evo mi bismo trebali sad jako brzo završiti, imati stanku, da bismo imali ovaj drugi dio razgovora o ovim nekim konkretnim inicijativama, te bih ja sad molila Eminu i Dana koji su se javili za riječ ponovno da nam daju sažetak jednog i drugog svog iskaza, znači kratko, i onda gospodin Siniša ima pitanje koje želi svima postaviti. Onda gospodin Siniša, prvi može.

Siniša Maričić: Predložio bih da se dodatno pojašni značenje pojma suočavanje s prošlošću.

Marina Škrabalo: Odlično, ja bih predložila da o ovome ipak porazgovaramo ako ostane vremena, to je samo po sebi jedna zgodna tema, a tko zna odgovor na ovo pitanje neka gospodinu Siniši pomogne za vrijeme pauze, a sad ćemo zamoliti Eminu i Dana za kratke komentare.

Emina Bužinkić: Ja bih vrlo kratko samo htjela poentirati koliko je učenje o prošlosti važno i koliko zapravo ono jest temelj suočavanja s prošlošću za koje ja mislim da je izrazito važno i da svi oni mladi ljudi koji danas žive u Hrvatskoj na neki način se moraju suočiti s prošlošću. Meni se čini da je učenje objektivnih činjenica i zapravo nekakva interpretacija onoga što se dogodilo na objektivnan način izrazito važna, jer mi se čini da bez toga nema pravog suočavanja s prošlošću. Mene doista frustriraju dvije stvari, Ministarstvo obrazovanja je nedavno lansiralo novi projekt odnosno novi film koji se zove „Istina o Domovinskom ratu“ i poslalo ga u osnovne škole. Ja sam vidjela isječke toga filma i moram priznati da se ne slažem s brojnim stvarima koje tamo stoje, koje veličaju hrvatstvo a umanjuju srpske žrtve, gdje ne postoji izjednačavanje srpskih i hrvatskih žrtava i ostalih, dakle postoji nešto što naprosto veliča hrvatsku stranu, ja s time imam problem iako ovdje živim i druga stvar je da je nedavno u Vukovaru isto tako otvoren, mislim da se zove Informacijsko-dokumentacijski memorijalni centar, edukacijsko i svašta još što ide uz to, gdje sam čula zapravo da postoji simulator, gdje neko može doći i uzeti te plastične pištolje i pucati po Srbima. Mislim da nas to neće dovesti do suočavanja s prošlošću i da je to doista neobjektivno učenje o prošlosti.

Dan Špicer: Samo sam htio kratko gospođi Kandić, rekli ste naravno vezano, 'ajmo reći samo kratko, uz sudjelovanje Hrvatske u Bosni, u ratu u Bosni i Hercegovini, rekli ste da bez obzira na deklaracije, ljudi će se kad-tad suočiti s činjenicama, no ja mislim da su te deklaracije i te kako bitne i pitanje je da li će, da li će te činjenice zapravo njima na neki način doprijeti do svijesti jer deklaracija Sabora nije nešto bezazleno, to je deklaracija jednog parlamenta, koju su više-manje skoro pa sve stranke podržale govoreći time zapravo istinu Hrvatske u Domovinskom ratu, i o sudjelovanju odnosno nesudjelovanju u Bosni. Svi mi znamo primjere ljudi koji su bili u istoj toj Bosni i mijenjali hrvatske uniforme za HVO-ove i tako dalje, ali to, vi ćete možda to i naći negdje kao činjenicu, ali će i dalje ostati službeni stav Hrvatske – mi smo bili good guys, i tu dolazi do problema. S deklaracijom, mi smo bili good guys, takva varijanta ostaje kao istina i vi možete poslije naći nekakve činjenice da su bili tamo neki borci, ali će se to uvijek dalje shvaćati u nekoj percepciji javnosti kao izolirani slučajevi, nije hrvatska politika bila zločinačka, ona je, eto bili su tu nekakvi, ovakvi, onakvi, sitni kriminalci, ubili su, nisu smjeli, bože moj, jer vi kad biste osudili, odnosno danas, u današnjoj državi kad biste rekli javno, mislim zato to ova država i ne može napraviti, ne smije, ona to neće napraviti, nije dovoljno jaka, šta ja znam šta, ona ne može reći da smo mi kao država aktivno sudjelovali i bili smo agresori u drugoj zemlji. Zašto to ne može napraviti, zato što bi time poništila svoju istinu tom ratu, sve bi palo u vodu, cijela ta druga da tako kažem istina, da se takva jedna formulacija usvoji bi de facto poništila cjelokupno stanje svijesti u hrvatskom narodu o Domovinskom ratu i nijedna iole normalna vlast to neće napraviti.

Marina Škrabalo: Hvala, eto krenuli smo od motivacija mladih za suočavanje s prošlošću i završili smo o motivaciji države za suočavanje s prošlošću, pa bih ja prije naše pauze samo ukratko podsjetila koje smo teme negdje sad otvorili i koje nas mogu zapravo uvesti u sljedeći blok, a to je što da sad s tim činimo ili što sve mladi čine i mogli bi činiti po tom pitanju. Znači, govorili ste o transferu traume koji se već dogodio gdje je prevencija propuštena, gdje je pitanje da li je već prekasno, da generacija rođenih poslije rata zapravo ima to iskustvo prenesene ratne traume putem obiteljskih povijesti, pripovijesti, predrasuda, obrazovnog sustava, društvenih odnosa, stereotipa, znači što se sve prenosi čak i kad se nema direktno iskustvo. Druga stvar o kojoj je govoreno je bilo pitanje logistike odnosno manjka izravnog kontakta s mladima iz drugih zemalja, post-jugoslavenskih zemalja i gdje zapravo tehničke prepreke i dalje postoje gdje to nije dio normalnog iskustva odrastanja, taj tip razmjene i kontakta koji zapravo dovode do toga da

mladi koji se susreću prvo imaju potrebu za prepoznavanjem sličnosti jer njima sličnosti nisu samorazumljive, a tek kada idu prema sličnostima, to je baza za razumijevanje različitosti, znači da neka starija generacija podrazumijeva da mladi imaju to iskustvo da su slični, a oni sami to nemaju, nego ga tek trebaju steći jer je to drugi kontekst u kojem odrastaju i da kad se vrta pitanje odgovornosti, kao jedna ključna riječ, odgovornost za vlastito razumijevanje prošlosti i vlastito nošenje s budućnošću, da tu je zapravo veliki upitnik koliko mladih preuzima tu odgovornost i koje bi im konkretne dobiti i interesi tu trebali biti. Srđan nam je rekao jednu vrlo konkretnu stvar, a to je da mladi već jesu uvjetovani, da oni htjeli, ne htjeli, način na koji odrastaju i kako formiraju svoje stavove već je uvjetovano ratom i zapravo preuzimanjem odgovornosti za suočavanje s prošlošću preuzimaju odgovornost za vlastitu budućnost u smislu da sami donose izbore, a ne da su im oni servirani kroz segregaciju u školama, kroz određene stavove koji nisu njihov izbor, znači ja sam to čula, da je Srđan nešto o tome govorio, ali da negdje pitanje odgovornosti ostaje i da tu mora bit nekakav konkretni interes ili dobit, jer da samo po sebi nije razumljivo i govoreno je puno o učenju, o učenju kao pretpostavki suočavanja, učenju koje nije već, kako da kažem, gdje istina nije fiksirana i ja bih tu zapravo samo dodala jednu svoju rečenicu, da li bi uz odgovornost možda mogli prepoznati neke druge motive kao što je znatiželja koja je jedna zdrava, normalna, kako da kažem poticaj za, znatiželja, čisto da više razumijem svijet, društvo, ljude, obitelj svoju vlastitu i na kraju krajeva, otpor kao motiv, otpor, što isto ima neke veze s mladima, to jest neka vrst, ja bih sugerirala isto, kao neka vrst borbe ili zauzimanja za vlastito pravo za neki veći autonomni prostor odrastanja koji nije već uvjetovan iskustvima svih prošlih generacija i što smo još bili spomenuli što je tu bilo važno, tako je, da se ideologije ne prenose preko općih mjesta i da se ideologije niti ne razbijaju, ideološka nekakva uvjerenja preko nekakvih općih rasprava, nego se one ukotvljene i direktno imaju veze s iskustvom življenja, s obiteljima i da zapravo samo neka, osvještavanje na nekoj generalnoj razini možda nije previše učinkovito ako sam ja Martinu dobro razumjela. Tu smo negdje sada, sad imamo pauzu desetak minuta i nakon toga krećemo u konkretne inicijative.

Cvijeta Senta: OK, pa ovako, u prvom dijelu smo govorili malo više možda o motivaciji i nemotivaciji mladih za ovu temu suočavanja s prošlošću i dotaknuli smo se isto i nekakvih mehanizama koji postoje već do sada, zapravo na koje, na većinu mehanizama koji su bili prezentirani u ovom istraživanju Documente mladi imaju zapravo pozitivan, pozitivan je bio njihove reply, stav, recimo na istrage i suđenja za ratne zločine, za dokumentiranje činjenica i svjedočanstava, političku odgovornost, komemoracije i postavljanje spomen-obilježja, na neke od ovih mehanizama, stav je bio kao i stav opće populacije za domaće pravosuđe koje bi trebalo voditi istrage i suđenja, usmenu povijest, mehanizam obeštećenja, a lustracija i zapravo komisija za istinu i pomirenje je nekako bila ispod općeg stava, opće populacije. U razgovoru, u ovoj diskusiji, također smo spomenuli i neke druge, odnosno vi ste spomenuli neke od drugačijih alternativnih mehanizama i aktivnosti kao na primjer regionalne razmjene, znači nekakvi volonterski kampovi, studentska putovanja i općenito formalna i neformalna druženja, dijaloške grupe mladih, također i kao dijaloške grupe mladih političkih stranaka, znači da se tu vidi kako različite političke stranke s različitim nekakvim ideološkim predznakom mogu komunicirati o ovoj temi, kao jako bitno je, naglasak je stavljen na učenje, na proces učenja o suočavanju s prošlošću, pitanje udžbenika se postavilo, zatim jedan još od oblika koji bih ja nadodala ovdje je možda su nekakve medijske radionice, prikazivanje filmova i tako dalje i onda uz nekakvu diskusiju i ovaj razgovori unutar obitelji, možda nekakve obiteljske predaje i tako dalje. Ovaj drugi dio će biti više ovaj usmjeren na konkretne aktivnosti koje neke od organizacija, odnosno koje naše organizacije provode, koje bi mogle provoditi pa u to ime, ja bih započela sa iskustvima

Mirovne grupe mladih „Dunav“, Helena bi nam nešto mogla reći o tome što je to što oni rade, što vi radite, i koliko je učinkovito to konkretno na terenu.

Helena Bučko: Evo ovako, do sada što sam slušala ostale, primijetila sam zapravo da se rad naše organizacije dosta razilazi možda s ovom glavnom temom, međutim tu gdje se mi dotičemo toga je suživot. Znači, organizacija je osnovana još davne '95., dakle i prije reintegracije i onda je bilo jako teško znati hoće li se na jednom mjestu suočiti sami sa sobom možda mladi, znači oni i hrvatske i srpske nacionalnosti, međutim u zadnje vrijeme se to dosta mijenja, dakle prije jedno tri, četiri godine smo evo konkretno radili jedan projekt pod nazivom Građanska edukacija i imali smo dvije skupine, tamo gdje su bili, možemo tako reći Srbi i Hrvati, jednostavno nas je bilo strah kako će oni sebe prihvatiti, međutim onda je došla od njih neka inicijativa, htjeli su zajedno biti u istoj skupini što je nas zapravo oduševilo pa smo shvatili kroz te neke projekte zapravo, ne da ih možemo natjerati već na neki način će shvatiti da nisu toliko različiti već da mogu zajedno biti. Tako evo imali smo isto jedan projekt, Pečat bez granica, gdje su se mladi iz Bača i Vukovara družili i isto, što se već spominjalo u nekim projektima, da se nisu zanimali oko rata već ono što se oblači, što se sluša. U Vukovaru možda, mnogi kad dođu tamo i dalje imaju neku percepciju da su još uvijek, da je grad podijeljen na dvije strane međutim nije, zapravo treba tamo živjeti da se vidi kakva je situacija, ali tamo skupine mladih možemo podijeliti onako na više dijelova, jedni su tamo odrasli za vrijeme rata, imaju traume, možda i ne žele jednostavno prihvatiti što se dogodilo, ne žele se prisjećati toga, njima je to sve onako, mene to ne zanima, bilo je, ne želim se toga prisjećati tako da njih opet to suočavanje s prošlošću ne zanima. Opet imamo tu, možemo reći, još mlađe koje recimo za vrijeme ne znam devedesete, devedeset prve nisu bili ni rođeni, a strogo isto, evo sjetila sam se po pitanju ovog Thompsonovog koncerta, ista stvar se događa, mladi koji tad nisu bili ni rođeni, koji ne znaju ni što je rat govore, isto dijele četnici, ustaše, a da ni sami ne znaju što je to, isto ta fora Thompson, zna se što je on učinio. Problem kreće, primijetili smo da problem kreće od roditelja, dakle od nekog kućnog odgoja, roditelji su proživjeli neku strahotu i oni svoju djecu uče zapravo jedni protiv drugih, što je jako loše i onda je teško zapravo vidjeti kako će se ta djeca suočiti s prošlošću kad ne znaju baš one prave činjenice, već znaju ono što su im roditelji rekli. Ja mislim da to predstavlja jedan veliki problem, jer evo imamo i odvojene škole isto što smo vidjeli da je problem u školstvu, u Vukovaru su odvojene škole, programi su im isti, iste knjige imaju, razlika je tu tome što nastava na srpskom jeziku i pismu ima predmet više, a to je srpski jezik, ništa drugo. I dakle i jedni i drugi uče jednu priču, a razdvojeni su i većina nastavnika recimo, kada se dođe do tog gradiva o ratu jednostavno kažu aha, znamo što se dogodilo '91., bili ste tu, znate priču, idemo dalje. Ja mislim isto da je to problem i tako, dakle mislim da bi na rješavanje problema kako im pokazati kako se suočiti trebalo krenuti od nekih sitnih koraka, možda prvo da se zbliže, da se, da nauče nekako ne znam komunicirati, da nema više tog opredjeljenja ja sam ovaj, ja sam onaj, tako nekim sitnim koracima kroz neke zajedničke projekte vidjeti ono zajedničko što ih povezuje pa možda tim nekim sitnim koracima doći i pokazati im zapravo što je bilo u ratu, pokazati im neke činjenice, a ne da oni dobivaju možda neko znanje od roditelja, tipa koji jedni drugi sebi zamjeraju i djecu onda uče na taj rat i onda će ispasti kad djeca odrastu možda, po nekim pričama roditelja i dalje će se mrziti i možda napraviti još jedan rat, tako da možda bi čak i ispravno bilo, mislim najbolje preko školstva možda nekako, neku čistu priču izvući.

Cvijeta Senta: OK, hvala ti, Helena. Možda da sad čujemo Srđanovo izlaganje, kratko.

Srđan Antić: Pa ja sam već u nekim razgovorima neke stavove iznio i neka iskustva koje smo imali radeći na projektu koji se zove Suočavanje s prošlošću s primjerima, kroz primjere dobrog i

isto tako radeći seminar koji se zove „Identitet u zagrljaju“ koji je trebao mladim ljudima iz Vukovara omogućiti susret s njihovim identitetom koji je od '91. izmanipuliran, a sada i dalje dakle institucionalno usmjeravan ka Srbiji kao njihovoj zemlji budućnosti u kojoj će oni živjeti, dakle ono što bih ja rekao to je da, da ne možemo pristupiti problemu suočavanja s prošlošću na način da ćemo unijeti nekakve istine, ja mislim da se suočavanje s prošlošću, bar je to neko moje iskustvo, može svesti na nekakvu definiciju da u pluralističkom društvu mi ne možemo dobiti konsenzus ni oko čega i da će uvijek postojati određena grupa ljudi koja će završiti na Thompsonovom koncertu, uvek ćemo dakle imati nekakvu levicu i desnicu, mi samo moramo stvoriti mogućnosti da oni koji žele, moraju ili iz nekog drugog razloga imaju potrebu da se suoče s prošlošću da im se to i dogodi na jedan manje ili više kvalitetan način. Ja mislim da nije uopšte sporno da li nam treba suočavanje s prošlošću, jer je evidentno da postoji sad već evo u hrvatskom društvu vidljiva potreba, evo i u drugim društvima u regiji, da se iznađe određena vrsta istine, ali ja bih samo želio naglasiti da je naše iskustvo u radu s mladima da čak postoji neka teza da je istina subjektivni doživljaj, pitanje je kako ćemo se mi nositi s tim našim istinama koje su možda različite. Po pitanju povijesnih činjenica ovdje ljudi često puta kažu, to je fakat i činjenica ili nekakva istina, mi jednostavno moramo omogućiti ljudima na način da iznesu svoje istine i da se nauče nositi s različitim istinama. Povijest u Vukovaru, nadovezo bih se na Helenino izlaganje, se razlikuje u školama, dakle, iako je nastavni plan i program isti, iako Srbi imaju dodatne predmete koji im omogućavaju njegovanje nacionalnog identiteta, postoji nešto što je prošle godine uvedeno u škole, zove se separat ispred Ministarstva prosvjete, športa i tako dalje, je donesena jedna knjižica koja je trebala poslužiti nastavnicima povijesti u školama na srpskom jeziku da oni počnu predavati, pošto je postojao moratorij, i period Domovinskog rata, praktično šta se dogodilo, pričam na osnovi iskustva projekta koji radimo, zove se „Nova škola“ i kontaktiramo dosta s nastavnicima iz hrvatskih i srpskih škola u Vukovaru, dogodilo se da je jednostavno postojala neformalna direktiva SDSS-a da ti nastavnici čak i taj separat koji je u Zagrebu potpisan od strane predstavnika srpske manjinske zajednice koja učestvuje u tijelima hrvatske vlade, parlamenta, dakle postoji dakle sporazum između srpske zajednice i Ministarstva i Vlade Hrvatske da se to primijeni, direktiva neformalna je stigla da se ni takav separat ne primjenjuje i uči, dakle, htio bih reći samo, Helena, u Vukovaru se ne uči ista priča, postoje dvije različite istine, ja mislim da je mogućnost za Vukovar i za sve nas od, ne znam koje godine generacijski, da nam se predoči svaka vrsta i viđenje nekih činjenica koje postoje, a što se tiče akcija koje su moguće, ja svakako moram isto tako naglasiti da je na nama kao civilnom sektoru da otvaramo mogućnosti, što više različitih mogućnosti suočavanja s prošlošću, mislim da je gospođa Nataša već rekla da je potrebno, u principu, kad je navela svu tu različitost principa, inicijativa i organizacija koje se bave ovim ili onim vidom suočavanja s prošlošću, sistematizirati na način, bar u početku, da organizacije, pa recimo i Mirovna grupa mladih iz Vukovara može, ima priliku dakle, taj komad svojih aktivnosti koji se odnosi na suočavanje s prošlošću prezentirati na nekakvom regionalnom sastanku gdje bi se vidjelo šta koje organizacije koje se bave suočavanjem s prošlošću imaju kao materijal, instrument ili metod suočavanja s prošlošću, kako bismo mogli eto bar na početku sistematizirati ili razmijeniti takvu vrstu aktivnosti ili, ne znam, ovakvih filmova koje smo imali prilike vidjeti da je napravljen, u smislu da bi u jednom trenutku mogli čak i sistematizirati nešto i napraviti nekakav sistematski pristup koji bi mogao reći uči, recimo kao mirovno obrazovanje u škole, sad ne znam na koji način, to će naravno biti jako velik problem kao sa svim mijenjanjem i reformama školstva evo. Naša konkretna iskustva u suočavanju s prošlošću s mladima je ta da smo mi inzistirali otprilike na priču kroz identitet, htio sam komentirati, već sam za vrijeme pauze rekao ovom dečku, on je rekao da se ne može suočiti s činjenicom da je njegov deda bio partizan, ja mislim da se ne radi ovde o suočavanju nego se radi recimo o identifikaciji, mislim da je pogrešno, pardon, želio sam reći samo da se ja isto tako

nisam želio suočiti s onim likovima koji su iskakali iz povijesnih čitanki pa sam želio, ne želio, vidio utjelovljenje takvih likova koji su šetali kroz grad '91. pa sam onda isto vidio ove druge s kokardama koji su šetali tamo od '92. po gradu, dakle suočavanje s prošlošću, u principu, nije stvar vašeg ličnog izbora, na žalost ovde kod nas na Balkanu da li vi želite ili ne želite, mi imamo takav ciklus ratova, razaranja koji se ponavlja svakih pedeset godina da to više čak nije pitanje našeg izbora nego je samo, dakle, pitanje kada ćemo mi jednim kvalitetnim suočavanjem s prošlošću koji se kod nas nije dogodio da sad kažem već stoljećima na Balkanu, a dogodio se recimo u Njemačkoj procesom denacifikacije, dogodio se u Švedskoj, ne znam, događa se u nekim drugim krajevima sveta, kako ćemo prekinuti takav lanac tih događanja koji nam se, eto, sad već čini ciklički događa ovdje u povijesnim intervalima. Po pitanju identiteta je nešto što smo mi otvarali kao problem suočavanja s prošlošću, a to je da će se mladi ljudi hteli, ne hteli suočiti s traženjem svoga identiteta, ono što se događa s mladima iz Vukovara, hteli, ne hteli, bez obzira pripadali kojoj subkulturi, narodnjačkoj, rock ili Thompsona, kad-tad se susretnu i to na žalost oni vrlo brzo s tim svojim nacionalnim identitetom koji je tamo najvidljivije dakle manipuliran. Mi živimo u jednom društvu koji koegzistira recimo ovde u Zagrebu, pa Istru ste spominjali, na način da, ja sam danas putovao 380 kilometara da bih došao ovde, problem koji postoji na istoku Hrvatske je za ovaj deo Hrvatske potpuno nepojmljiv, dakle, vi imate situaciju u jednoj modernoj državi koja konkurrira za ulazak u Europsku uniju da pri upisu u školu taj princip manjinske zaštite, nastave na srpskom jeziku u praksi izgleda ovako, ja stojim ispred srednje škole s venčanim kumom koji je profesor u srednjoj školi, iza nas je jedan ulaz u školu, a od toga ulaza postoje dva hodnika, na jednom piše nastava na srpskom, nastava na hrvatskom, dakle to je jedan jedinstven primjer segregacije koji postoji na ovim prostorima, a da to malo tko zna da taj dan kada se vrše upisi u školu gdje ljudi jednostavno, vi stojite i gledate dakle vaše vršnjake koji dolaze zajedno u grupama, odlaze na jedan ili drugi kraj škole, dakle to su neki problemi koji su mladima u Istri recimo nepojmljivi, a u Vukovaru se to dakle dan-danas živi na način da jednostavno nemate izbora, u Vukovaru nema izbora za civilnu, neku građansku opciju. S te strane sam želio reći da su naša iskustva takva da u radu s mladima, bez obzira koliko oni bili nezainteresirani ili smatrali da to nije njihov problem ili da ne žele uopšte preuzeti taj komad tereta koji će im već na koji način transferom traume ili kako preneti roditelji, će hteli, ne hteli doći u sukob, doći u susret s tim i morat će se naučiti nositi s tim. Ja mislim da je naš zadatak da pokušamo napraviti nekakav teren, pošto očito postoji potreba evidentirana je i kroz istraživanje. Mi koji radimo na tim postratnim područjima možemo posvjedočiti da postoji, kako ćemo se i kako će se mlada generacija kad se susretne s takvim problemima početi odnositi i reagirati, ja mislim da je to krucijalno, ovo ostalo si ništa drugo ne možemo postaviti kao cilj. Jedino što želim reći je da je suočavanje s prošlošću stvarno jedan jako dugačak proces, kao što je svako nanošenje povrede, rane, psihičke ili fizičke kratkotrajan proces, svaka vrsta lečenja je dugotrajan, tako se moram referirati na gospodina, oprostite, iz SDP-a sam čuo, nisam, da se radi o tome da jednostavno ne možemo očekivati naglu kvalitativnu promjenu da će se sad dogoditi da će se u knjigama pojaviti, možemo raditi na tome da se recimo u školama pojave komparativne verzije nekih događanja koja postoje jer u povijesti koliko god mi učili bar ja se sećam, meni je majka osobno predavala povijest, učili smo nekad fakat neupitnu istinu da bih kasnije imao mogućnost da susretnem da ni naša, pa ni bilo čija povijest nije viđenje samo jedne strane, tu uvek ima nekih oponenta koji drugačije vide jedan događaj. Eto, ja sam samo želio reći da jednostavno taj zadatak postoji i ne možemo ga izbeći i susrest ćemo se, ako ništa, kao svaki normalan čovjek u susretu tragu za svojim identitetom.

Cvijeta Senta: Hvala ti, Srdane

Dan Špicer: Može samo jedan komentar?

Cvijeta Senta: Pa, ja mislim da se Marko prije javio i zatim imamo još jedno izlaganje predviđeno, to je Emina, a isto tako bih onda, kasnije će doći red na raspravu, ali ja bih jako rado da onda malo više možda desna strana stola sudjeluje, koja je nekako u ovom prvom dijelu bila manje motivirana.

Marina Škrabalo: Da nisu ljevičari uvijek u prvom planu.

Marko Turk: Ma, evo ja bih samo, ja bih samo ukratko, osjetio sam potrebu replicirati kolegi Antiću, ma naime radi se o tome, mislim da ste me možda, da sam malo krivo shvaćen. Radi se o tome da ja nisam suočen s tom činjenicom, ja sam i te kako suočen s tom činjenicom da mi je djed bio u partizanima i meni je to sasvim jasno, ali ja sam to prokomentirao s tog aspekta, naime, ja se s tom njegovom prošlošću u partizanima ne mogu suočiti, ja se s tim, dakle, mogu suočiti samo dakle kao s činjenicom, on je bio i taj period je prošao, ali ja to ne mogu osjetiti osobno jer ja u tom periodu nisam živio, o tome se radi. Ja prihvaćam te činjenice i ja prihvaćam sve ono što je bilo u povijesti prije mene, recimo to tako, nisam neka važna povijesna ličnost, ali se osobno ne mogu poistovjetiti s tim njegovim periodom. Eto, hvala.

Cvijeta Senta: OK, hvala ti, Marko. Emina. Aha, da, Dan se bio javio.

Dan Špicer: OK, samo kratko, zapravo na tu temu oko tog suočavanja. Da se ne bismo krivo shvatili, mislim što je uopće to suočavanje nekakvih mladih jel, ono što je kolega rekao mislim ima smisla, mi se stvarno ne možemo suočavati i zato možda bismo trebali akcent bacit na neke druge stvari. Ne možemo se suočavati s nečim u čemu nismo sudjelovali, možemo to akceptirati na neki način, možemo tražiti od države, institucija državnih da nas uče tome kako je nešto bilo, možemo tražiti suočavanje s problemima. Dakle, možemo te nekakve povijesne činjenice kakve nam jesu prezentirane akceptirati, prihvatiti ili ne prihvatiti, ali isto tako ne može netko od mene tražiti neka se ja sad suočim s time, ne znam ono, dal su prije ne znam koliko stoljeća, tko je bio više u pravu, građani Kaptola ili ne znam građani Gradeca, i sad da ja kažem, e sad ću se ja ići suočit s time i mislim da se nisu oni bez veze klali na Krvavom mostu, jel' da Gradec je ipak bio više u pravu, dakle to mene opće ne zanima, ja se tu ne želim vraćati u prošlost, postoje ljudi koji su plaćeni na neki način da se tim povijesnim aspektima i činjenicama bave, e sad, to je jedan taj povijesni dio, drugi dio je ona nekakva recentna povijest u kojoj smo sami sudjelovali, na neki način ju možda i kreirali samim tim što smo u njoj živjeli i to je taj dio do kojeg možemo sezati, to je naš nekakvi reach, ali dalje od toga, suočavanje s prošlošću naših predaka, ja mislim da o tome možemo pričati, ali mislim da se ne bi trebali s tim suočavati.

Cvijeta Senta: OK, hvala ti. Pa prije nego što dam riječ Emimi, možda da Duško kaže nešto što je htio replicirati na ovo i Vesna isto tako, nakon Duška.

Duško Kostić: Pa ja nisam htio replicirati, htio sam samo stanje u Baranji reći vezano za Rome jer malo se govori o Romima, pogotovo u Drugom svjetskom ratu. Ja bih samo rekao činjenicu da je u ovom Domovinskom ratu bilo Roma koji su sudjelovali na hrvatskoj strani i na onoj takozvanoj SAO Krajini. Problem je kod nas Roma što su oni podijeljeni po vjerskoj podjeli, kako bih rekao, znači tamo gdje su boravili, tako da u Baranji imamo i pravoslavaca i katolika, a isto tako islamske vjeroispovjesti, muslimana. Problem je prvo samo se s njima suočiti jer tu postoje predrasude, a da ne pričam onda u zajednici kako nisu prihvaćeni ili to jest prihvaćeni,

malo je onih koji se mogu pohvaliti da su sudjelovanjem u Domovinskom ratu dobili nešto pozitivno, a veći je broj onih koji su poginuli, za koje se još ništa ni ne priča niti se želi o tome razgovarati, tako da bih ja samo skrenuo pozornost na to da trebamo i tu imati činjenicu, ne samo o Baranji nego općenito i Čakovec i okolo koji su sudjelovali u Domovinskom ratu, a sada su, da ne kažem segregacija koja je čak završila i na međunarodnom sudu vezano za obrazovanje.

Cvijeta Senta: A mene bi zanimalo konkretno ova tvoja udruga, budući da je ovaj cijeli blok nekako posvećen mehanizmima i aktivnostima koje naše udruge provode ili bi htjele provoditi po ovom pitanju, pa možda neki konkretan primjer.

Duško Kostić: Pa evo, ja se mogu pohvaliti s našom udrugom jer mi smo već preko Centra za mir, znači od '98. djelujemo kao pojedinci, volonteri, aktivisti, već ne znam kako da nas nazovemo, kroz različite kulturne, sportske i druge manifestacije gdje okupljamo svu populaciju i Srbe i Mađare, Hrvate, Rome, Albance, ne znam, koje već postoje i mislim da smo maltene specifična udruga koja okuplja takav dio populacije, međutim to iziskuje i vremena i truda i stvarno istine koje se govore, znači to su direktni kontakti, to su, ne znam, povezivanja različita i naravno puno iziskuje sredstava jer da bi se napravila jedna kulturna manifestacija dosta treba, a to ih najviše privlači, pogotovo kad dobiju neke majice, ne znam, olovke, blokiće, i da ne pričam dalje, mislim, tu smo onako specifični, ne samo u Belom Manastiru nego i u Baranji, i evo, mi ih pokušavamo znači kroz takav način pridobiti i da bolje upoznaju, ne samo romsku populaciju nego općenito socijalno ugroženu skupinu koja je na žalost u Baranji sve veća.

Cvijeta Senta: Hvala ti, Duško. Vesna.

Vesna Teršelič: Pa samo sam htjela odgovoriti na ono što je Siniša pitao, što bi to bilo suočavanje s prošlošću. Odnosi se na proradu negativnog naslijeđa i nastojanje da se afirmira pozitivno naslijeđe ili ono što bi Srđan zvao priče i iskustvo dobra, dakle, a proradu negativnog, osobito počinjenih zločina, te stavove koje imamo prema žrtvama i stradalima. Naravno da možemo raditi na osobnoj razini i na razini zajednica i na razini društva, institucija i državnih institucija, dakle, vrlo je široko polje suočavanja s prošlošću i kad pomislimo na to da je za žrtve i za preživjele izuzetno bitno priznavanje patnje, bez obzira na to da li su direktno nekog izgubili ili su sami bili žrtve mučenja ili neke druge povrede, vrlo je bitno dati im do znanja, da nam je žao što se to dogodilo i da priznajemo njihovu patnju i u tom segmentu ne znam koliko se može reći da suočavanje s prošlošću nije dio odgovornosti mladih, jer je mislim da je za bilo koji segment društva i za svakog osobno negdje bitno imati stav o tome što se dogodilo žrtvama i stradalima, tako da u tom širem smislu, ako sagledate zapravo kakve su vaši osobni i mišljenja ili osobni stavovi ili širi zajednički stavovi u zajednicama ili društvu u cjelini ili u instituciji kakva god bila, mislim, bila to udruga, bila to politička stranka, onda tu stvarno ima mjesta za postavljanje pitanja, a kako se ti osobno suočavaš s prošlošću, a kako to radi tvoja institucija, kako to radi tvoj udruga, kako to radi tvoja politička stranka, kako to radi Hrvatski sabor, kako to radi neki medij, Hrvatska televizija, kako to radi Vjesnik ili kako je to radio prije deset godina, a kako to radi danas, to je jedno jako široko polje, eto, samo sam htjela to pojasniti.

Cvijeta Senta: OK, hvala. Evo, dala bih riječ Emini.

Emina Bužinkić: Ja ću opet pričati danas. Pokušat ću kratko, dakle ja bih krenula možda od svog iskustva u Centru za mirovne studije, nekako se velik dio ljudi koji sjedi u ovoj prostoriji kreće oko Centra, ali moja aktivnost je vezana za izgradnju mira i ovaj kontekst suočavanja s prošlošću.

Dakle, Centar za mirovne studije, za one koji ne znaju, ima već dugi niz godine nešto što se zove MIRamiDA, dakle to su nekakvi treninzi izgradnje mira za određene populacije i zadnjih sedam godina postoji tim Mlada MIRamiDA koji pod istim imenom provodi treninge izgradnje mira za mlade aktivne u lokalnim zajednicama. Mi smo dakle imali tih sedam treninga u zadnjih sedam godina i primjećujemo određena odstupanja, odnosno različite rezultate procesa u koje smo ulazili. Prije sedam godina puno je nekako svježije bilo pričati o ratu i ratnim zbivanjima i bilo je teško, ali diskusije su bile bogate i polučile su puno više afirmativnih konotacija o tome, ajde da toga više ne bude, idemo vidjeti što mi mladi, aktivni sada, možemo mijenjati i puno su više mladi tada nosili neki dio odgovornosti. Danas, nakon sedam godina i dva mjeseca nakon zadnjeg treninga nama se dogodio potpuni fijasko na radionicama oko izgradnje mira i suočavanja s prošlošću, da su dakle participanti, to je njih četrnaest odbijali pričati o ratu jer su to smatrali premračnom temom i mislili su da to nema nikakve implikacije na njihove današnje živote i da se time ne treba baviti. S druge strane, Centar za mirovne studije deset godina ima Mirovne studije za zainteresirane građane i građanke Zagreba, pa i šire, koji mogu dolaziti ovdje gdje zapravo Vesna Teršelić ima kolegij Suočavanje s prošlošću i i civilnih politika i tu se zapravo primjećuje nešto drugo, gdje se ljudi, ne možda u velikom broju, ali se puno lakše otvaraju prema toj temi i ono što se dogodilo zadnjih godina, da smo imali i branitelje koji su participirali i mirovne aktiviste koji su participirali u ovakvim zbivanjima, dakle postoji nekakvo različito iskustvo, ali s mladima je sigurno da više ne postoji ta vrsta razumijevanja, koje vrste implikacija iz rata postoje u našim životima danas. S druge pozicije osoba koja je aktivna u Mreži mladih Hrvatske, koja je krovna organizacija mladih u zemlji i okuplja doista velik broj organizacija mladih, pedeset, svih nacionalnih saveza mladih i četrdeset pet lokalnih udruga po cijeloj zemlji, ovo sad nije trebala biti promocija nego samo da to utječe na ono što ću reći poslije, bilo je jako teško danas te naše organizacije članice dovesti ovdje, Mirovna grupa mladih Dunav, Centar za mirovne studije, Volonterski centar Zagreb, Fade In vjerojatno su jedine organizacije koje se na neki način dotiču suočavanja s prošlošću. Danas se organizacije mladih naprosto ne bave time i one organizacije koje se bave na neki način ljudskim pravima tek dodiruju pitanje suočavanja s prošlošću u nekim marginalnim aktivnostima ili možda u javnim diskusijama će se možda uključiti u to pitanje, ali ne dakle u velikom broju. Dakle, i to i ono što sam govorila i maloprije, naše iskustvo iz regionalne suradnje pokazuje isto tako da naši kolege doista u Bosni i Hercegovini i Srbiji imaju puno veći interes za suočavanje s prošlošću, da imaju puno veću spremnost za diskusiju, puno bolje razumijevanje činjenica ili barem događaja koji su se nekako dogodili u ratu, spremniji su pričati o tome, mi smo puno sudjelovali u različitim edukacijama u Srbiji i Bosni, odlazili smo tamo, naši kolege su dolazili ovdje i baš je mislim svijetli primjer zadnjeg treninga koji smo organizirali prošlo ljeto, u Zlatiboru u Srbiji, da je postojao jako velik broj, jako velik interes mladih ljudi iz srednjih škola unutar Srbije i Bosne i Hercegovine, mi smo jedva okupili pet ljudi iz Hrvatske da odu na tu školu i da se bave uopće temom suočavanja s prošlošću gdje bi zajedno naprosto bili u nekom lijepom okruženju, izolirani, mogli su se družiti, pričati, dakle, bio je jedan opušteni seminar oko komunikacije mladih u regiji, ali to je bila jedna onako tema, doista je bilo jako teško naći i pet zainteresiranih ljudi da odu tamo. I dakle, što se mene tiče, meni se čini da temu suočavanja s prošlošću treba plasirati dalje, da ono treba biti agenda organizacija mladih i te kako. Mi odlazimo sljedeći tjedan u Španjolsku na seminar euromediterranskih zemalja odnosno Nacionalnih vijeća mladih iz euromediterranskih zemalja gdje je tema upravo ova, uloga organizacija mladih u procesima suočavanja s prošlošću i izgradnji ili transformaciji konflikata gdje će biti oko 120 ljudi iz europskih mediteranskih zemalja i iz Hrvatske ide dvoje, iz Srbije ide četvero, iz Bosne ih ide šestero, pa je to nekako uvijek ta brojka, uvijek smo nekako u manjoj mjeri tamo i bilo bi mi drago da mogu prenijeti bogatija iskustva, ali, evo, situacija je naprosto takva pa onda možemo razmišljati ovako i dijeliti iskustva oko toga.

Cvijeta Senta: Javila se Martina bila za riječ.

Martina Globočnik: OK, ja se mogu složiti s Eminom da, OK, možda je stvar u tome da je rat jedan pojam koji je užasno općenit i koji je ispolitiziran, ali mislim da bi mlade zanimali neki segmenti te teme, to znači, ako veliš, gdje je bio tvoj tata, ne znam, ili što znači biti žrtva ili bol ili znači ima puno tih dimenzija i možda je često problem jezika zato što NGO jezik možda nije jezik koji je dovoljno blizak mladima. Možda je poanta to pojednostaviti i postaviti tako da netko tko ima sedamnaest godina jednostavno može to donekle shvatiti. Ja ne mislim da su mladi apolitični, ja samo mislim da mladi nekada najbolje ne čuju ono što im se govori, ako se govori na neki način, a sam rat je dovoljno, dovoljno snažna tema u političkom životu i onda se oni ne žele jednostavno opterećivati s tom političkom dimenzijom teme, ali vjerojatno bi htjeli s nekim drugim temama. Ono što mi radimo s tom temom, mi surađujemo s jednim studijem iz Novog Sada, to je Urbans i radimo već dvije godine na jednoj studijskoj emisiji koja se zove Restart, gdje su oni doveli ljude s cijelog Balkana, uglavnom mlade ljude i ne tako mlade ljude koji su govorili o ovim temama, od predrasuda, stereotipa, što neko primjerice iz Banje Luke misli o nekome iz Čakovca, kaj ja znam otkud i to je postojao interes i mislim da bi mediji, odnosno da bi mladi mogli koristiti medije za ove teme, ali je opet tako da te teme za ciljanu publiku imaju mlade, to jednostavno znači da je bitno pojednostaviti jezik, rasteretiti NGO jezika, ne samo NGO jezika, nego i psihoterapeutskog jezika i sociološkog jezika i blabla i to svesti na ono bazično životno pitanje, dal je meni bed ako živim u Vukovaru što ne mogu ići na kavu ili na piće s nekim tko nije moje nacionalnosti. Ima milijun tema koje bi se mogle postaviti medijski, na jedan način koji je možda zanimljiviji od nekakvog teoretskog pristupa koji je značajan za NGO-e i tako dalje i stručnjake, ali možda nije blizak toj populaciji.

Cvijeta Senta: Hvala ti, javio se Dan i zatim se javila i Nataša. Ja bih vas samo htjela podsjetiti da bi se trebali fokusirati možda više na konkretne aktivnosti i u tom smjeru ići s raspravom.

Dan Špicer: Dobro, ja bih se isto volio fokusirati više na aktivnosti, ali imam, imam stvarno, dakle, znatiželju koje konkretne aktivnosti, a želio sam prokomentirati pa možda dođemo do nekog zaključka. Ovo što je Emina govorila, pričali smo maloprije vani na tu temu zašto su mladi u Hrvatskoj možda kudikamo manje zainteresirani za tu temu suočavanja od ne znam, mladih u Srbiji i Bosni. Moje viđenje toga je jedna čisto logika stvari, možda sam u krivu, da imate trenutačno situacije u te tri države, možete ih vrlo jednostavno i lako komparirati, dakle ne umanjujući i vrijeđajući nikoga, ali naprosto to su nekakve činjenične stvari. Dakle, imate jednu Hrvatsku koja kakva-takva da je i u kakvom već društvu živimo, ali ima jasno zacrtan cilj, dakle svi znamo da ćemo mi kroz, ne znam, godinu-dvije više-manje, ući u tu Europsku uniju, da ćemo prisvojiti tu europsku valutu i monetu, da već sad ulazimo de facto u Europsku uniju s osobnim iskaznicama, a sutra ćemo hodati bez ičega, dakle to su neke stvari koje su činjenično tu. Imamo, dakle, barem u percepciji javnosti, to poglavlje rata na neki način više-manje, bar je percepcija takva, zatvoreno, dakle to je iza nas. S druge strane imamo Srbiju u kojoj je situacija kudikamo gora, dakle imamo mlade ljude koji se ne mogu slobodno kretati izvan svoje zemlje, imamo još uvijek društvo koje većinu, odnosno skoro pa većinu glasova nose radikali koji još uvijek sanjaju o nekakvim Velikim Srbijama, imamo fiskalnu, financijsku situaciju koja se tek nedavno počela stabilizirati uopće na način da je tek sad počeo 'ajmo reći dolaziti nekakav priljev stranog kapitala i da se to tržište tek malo sada počelo stabilizirati. Što se tiče Bosne, isto tako jedna mislim, stvarno neka me nitko krivo ne shvati, ali još uvijek jedna na žalost banana država u kojoj neki činovnik Europske unije određuje sve što će biti u zakonodavnom smislu, dakle, to u

punopravnom smislu riječi država gotovo da i nije i zato me ne čudi da mladi ljudi tamo imaju puno više interesa se suočiti s prošlošću, dakle žele znati zašto je to situacija u kojoj se oni danas nalaze, čime je ta situacija uzrokovana u njihovoj prošlosti. Ja mislim da mladi ljudi danas u Hrvatskoj imaju puno manje takvih problema, ne govoreći sad o nekim vrijednostima koje su se izgubile, koje su otišle na krivi put, ja ne tvrdim da se to nije desilo, ali mislim da ne treba, da možda treba sagledati stvari iz tog aspekta da su naprosto drugi interesi i drugi su prioriteti mladih ovdje, koji će sutra preksutra biti u Europskoj uniji i mladih preko rijeke, da tako kažem, koji nemaju uopće još nikakve zagwarantirane pomake po tom pitanju zbog čega je meni izuzetno žao, ali to su neke činjenične situacije. E i sad ja bih volio stvarno znati da li je to dobro što se događa u hrvatskom društvu ili se stvarno trebamo puno više suočavati s nečim što možda većina mladih ljudi zapravo misli da nije potrebno ili se moramo usredotočiti više na nekakve vrijednosti.

Cvijeta Senta: Ja bih samo htjela tebi postaviti jedno pitanje, zapravo tebi i Ivi, recimo vaša iskustva. Spomenuli ste da ste imali kontakte s ostalim pomladcima političkih stranaka socijaldemokratskog predznaka u regiji. Kakvo je vaše bilo iskustvo u komunikaciji i ono konkretno, mislim koje aktivnosti su to bile, teme oko kojih ste razgovarali i tako dalje, da i efekti. Pa samo da tu temu onda...

Iva Prpić: Evo na primjer socijaldemokrati iz Slovenije su pet godina zaredom od '99. organizirali seminar baš postkonfliktno društvo i tamo su bili apsolutno svi pomladi socijaldemokrata, ja sam uvijek, evo, konkretno, kada bih odlazila u Beograd za mene su se dosta na primjer bojali mama i tata, pazi, može ti se nešto dogoditi, ja sam uvijek rekla, ja se družim s pravim ljudima, s ljudima koji su meni pričali kako su znači bili na ulicama, borili se protiv režima, shvaćali zašto sada stoje u redu za vize i tako dalje, znači, puno su mi pričali o tome koliko je medijski prostor bio zagađen, kako se manipuliralo, ja sam isto govorila, da se i s nama manipuliralo, znači dolazili smo do nekih zajedničkih zaključaka. Cvijeta, ako je to bilo tvoje pitanje, ja sam odgovorila nadam se.

Cvijeta Senta: Pa moje pitanje je bilo baš usmjereno na konkretne teme o kojima ste razgovarali, da li ste dotakli i ta pitanja, mislim osim nekakvih konkretnih pitanja koja se tiču socijaldemokratskih stranaka.

Iva Prpić: Ma da, imali smo te konfliktne, antikonfliktne rezolucije, rezolucije o miru, naprosto teme tih seminara uvijek su nekako išle, ne bih rekla da smo išli na suočavanje s prošlošću, a to je bila neka ono secret agenda, nešto što je uvijek isplivalo, nešto što je prije, na primjer 2000. do 2005. kada su bili održavani ti seminari naprosto moralo isplivati van, to je ta ventilacija koja je potrebna, mislim, ne mogu ti sad pričati što je sve bilo na tim seminarima, otprilike ekonomija, nacionalizam, kako se možemo boriti protiv nacionalizma, jedna tema je bila desnica koja je u zadnje vrijeme otprilike preuzela vlast u cijeloj Europi, kakav je to impact onda na nacionalizam, na pojavu nacionalizma i tako dalje.

Cvijeta Senta: OK, hvala ti. Nataša.

Nataša Kandić: Mislim da ovde ima jako puno važnih pitanja i viđenja, ovo što Dan kaže ja ne vidim tako kao što se to njemu čini da sad mladi u Hrvatskoj imaju druge prioritete, da je ovde postavljena ta jedna politika, politička agenda da je rat završen, i da to nema više veze s mladima, da je to neka prošlost, a da u Srbiji mladi ili u Bosni su prosto pritisnuti i primorani da se bave

tom prošlošću, nije tako, ja ne znam da li vi, ja sa strane to vidim šta se događa u Hrvatskoj, možda ne znam, možda vi možete da me ispravite ali poslednjih godina se, je upadljivo to otvaranje, da kažem i hrvatskog civilnog društva, a i političkog društva, znači tog političkog establishmenta u odnosu na rat i na ono što se događalo, od jednog višegodišnjeg prevladajućeg stava da je Hrvatska žrtva, da su Hrvati žrtve, imate novinarstvo koje je jedino rekla bih u čitavoj bivšoj Jugoslaviji izrazito i vrlo dobro istraživački i koje iznosi vrlo važne i vrlo ozbiljne i vrlo brutalne činjenice koje menjaju taj stav o tome da je Hrvatska žrtva. Pa ja bih samo podsetila ovo što je i sa Glavašem i sa aferom 'selotejp', sve je to toliko vidljivo, vidljivo kao znak otvaranja, kažem i civilnog i političkog društva. Na žalost, nema tu nijedne političke agende koja može da napravi zbilja da je to realnost, da hoće da Hrvatska, Hrvatska vlada ili Hrvatska znači političari imaju tu moć da kažu, mi hoćemo da poštedimo naše mlade, oni ne treba da se bave prošlošću, njihov put je Evropa i njima treba da bude lepo i da budu zadovoljni. Ne postoji to zato što postoji jedno nasleđe, nemoguće, nema te političke snage koja to može da uradi. Svi imamo jedno nasleđe pa sad moglo bi da prođe određen broj godina i da netko bude potpuno zaštićen, da mu se stalno postavlja neki zid da ne vidi ono što se dogodilo, ali kad-tad nestaju sve prepreke i svako, ma koliko bio mlad u to vreme, on mora da ima odnos prema tom nasleđu i mora da ima svoj lični odnos prema tom nasleđu, šta će on, kako će on sa tim, pa neko će da počne od toga što će da pita svoje roditelje da vidi šta je njegova uloga u tome, pa neko će da pita ovaj zašto, zašto kad pomeneš ovoga sa ovom nacionalnosti postoji jedan stereotip o tome, pošto je prirodno, na nasleđe se javlja jedan unutrašnji bunt, a iza toga se onda stvara neki pokušaj nekog organizovanog delovanja. Srbija je jedino različita, rekla bih, i od Bosne i od Hrvatske i od Kosova zato što je, jeste jedan najveći teret na, da kažem, na tom civilnom društvu i na budućim generacijama, zato što je rat u Hrvatskoj Srbija započela, rat u Bosni Srbija, rat na Kosovu ga samostalno vodi, prema tome postoji nešto, neko najteže nasleđe, e to je uzrokovalo da su u Srbiji stvorili jako civilno društvo, pre svega organizacije za ljudska prava koje su, kada se porede u svim tim post-jugoslovenskim društvima, tamo su organizacije za ljudska prava, one imaju strašno veliki utjecaj, imaju, naravno da su omražena, ali imaju veliki utjecaj, imaju veliku snagu, ali to je posledica tog užasa, tog najvećeg zločina koji je počinjen odatle, e utoliko onda, u takvom jednom kontekstu i mladi, i mladi su u okviru tog jednog da kažem posebnog odnosa prema nasleđu. Mi smo sad kad sam pomenula te konsultacije u Beogradu, to je bilo tridesetoro mladih i sad u Srbiji postoji jedna da kažem velika organizacija, Inicijativa mladih, koja ima na raznim mestima, u raznim gradovima aktiviste i tu postoji jedan, prosto da kažem, neki njihov strašno veliki taj aktivizam i povezanost na primer i sa pomladcima, ali tih znači najprogresivnijih liberalnih partija u kojima postoji razmišljanje, ne misle oni da je suočavanje s prošlošću sad oni ne znam šta to treba da znači. Oni znaju da mora da postoji ta društvena energija koja će da se zalaže da stane iza zahteva da se formiraju određeni instrumenti kojima se može odgovoriti na to što je to nasleđe i stvarno, ja sam bila fascinirana tom raspravom mladih tada u Beogradu, ali isto moram da kažem da je, su ovde odlične rasprave, jedino ja mislim da Emina ima neki svoj strah da su u Hrvatskoj mladi dalje od onoga čime bi i trebalo između ostalog da se bave nego ovi drugi, danas ove rasprave ovde su jednako dobre kao ove što su bile u Beogradu, samo što naravno, ovo su mali skupovi, e, treba izaći iz malih skupova i u tome je ono što je, što bi trebalo da vidimo kako izaći iz okvira aktivista i znate koliko ima mladih, to su, s kojima nemamo nikakve veze kao i koliko ima raznih važnih profesionalnih grupa u okviru civilnog društva sa kojima nemamo kontakta.

Cvijeta Senta: Pa ovako, ja bih postavila jedno pitanje, govorili smo ovdje o tome da je bitno uspostaviti povjerenje nekakvim laganim metodama tipa upoznavanje i shvaćanje toga da smo slični, znači da su mladi ljudi iz različitih regija, odnosno iz ove naše regije slični i to bi mogla

biti nekakva dobra podloga za otvaranje ove teme o suočavanju s prošlošću, odnosno o nekakvim ratnim događajima. Ali, kako napraviti taj pomak? Da li neko možda ima iskustvo u tome, koje je to iskustvo? Možda da tu krenemo sada s raspravom. Iva, ti si bila upalila mikrofon.

Iva Prpić: Da, jesam.

Cvijeta Senta: Pa sam shvatila da se želiš javiti za riječ.

Iva Prpić: Ja sam čula tebe kada si rekla koje su to konkretne aktivnosti i mene te konkretne aktivnosti dosta muče, Vesna je pričala o razredima, proradi negativnog naslijeđa, ja se sjećam u drugom mjesecu 2007., to što sam pročitala u materijalima je znači bio taj veliki skup, ja sam taman bila na jednom intervjuu pa su me pitali što ja mislim o pomirenju, evo baš ti se tu u Sheratonu zbiva, ja znam da je tamo bilo svega i konflikata i svakakvih stvari gdje se po pitanju mladih valjda nije ništa pričalo, ako sam dobro shvatila, da nije, znači možda ako je na konkretne aktivnosti, ja mislim da su filmovi nešto što je užasno catchy za mlade ljude, pogotovo kad mladi ljudi pričaju i prenose svoje iskustvo. Ono što sam ja dok sam gledala ovaj film shvatila je da mi je teško, da mi je užasno teško zato što ja o ratu uopće ne razmišljam, uopće ne razmišljam zbog toga što me samljelo ovo potrošačko društvo, šta ja znam, razmišljam o tome koje ću cipelice kupiti ili gdje ću na more ili joj moram učiti za ispit, a u principu ja sam stvarno provela velik dio svog života pod strašnim stresom i znači moj obrambeni mehanizam je potiskivanje, znači ne, to se nije dogodilo, to će me negdje sačekati. Postoje tehnike rada kao što je psihodrama, sociodrama i dramske tehnike, znači onako neki način na koji se mladi ljudi mogu na jedan ugodan način u jednoj sigurnoj grupi otvoriti i razraditi to iskustvo, evo, meni bi to bilo super, znači ventiliranje, to je ta razrada negativnog iskustva i to su meni neke konkretne aktivnosti s čim bi se mogla baviti jedna određena organizacija u jednom području. Ja znam da smo mi u Zagrebu dosta po tom pitanju privilegirani i da nemamo takvih problema, ali isto tako znam da smo mi svi koji smo proživjeli rat tada bili dosta ranjivi i da se zapravo nitko onda s nama nije poslije bavio, eto konkretno. Ja znam da sam imala jedno iskustvo da su pričali baš profesori s mog fakulteta da je njima netko pokušao napraviti, neki Šveđani, sociodramu i da su oni prekinuli i da nisu mogli dalje više raditi i da je to bilo jedno strašno iskustvo, znači to je nešto što mora biti jako dobro vođeno jer nikad se ne zna u kojem smjeru može otići, to nešto znači, tako se može razraditi neke traume i onda postavljanje nekakvog temelja da se ide dalje bez prenošenja tih negativnih obrazaca. Znam, toliko sam lijena, ali doma imam knjigu koja se zove Djeca holokausta, ja ne znam dal' je to itko čitao; ja je gledam doma stalno, al nikako da je uzmem i baš priča o tome, pročitala sam, znači, kako su rasla djeca čiji su roditelji bili u Auschwitzu i u logorima i to je možda nekakva, mi imamo isto puno djece čiji su roditelji bili zatočeni u logorima, pa se nitko s njima ne bavi.

Srdan Antić: Ja ne bih želio uzurpirati, stvarno, vrijeme i ovaj mikrofon, ali ja sam u pokušaju da saznam šta sam ustvari rekao kad sam se raspričao pitao facilitatoru da li je bilo vidljivo iz moje priče da ja ustvari predlažem da organizatori, ljudi koji su tu voljni, imaju mogućnosti, kapaciteta, kao prvi neki korak na Natašino opservaciju da postoje razne vrste organizacija u raznim lokalnim sredinama ili na nacionalnim nivoima koji razvijaju programe suočavanja s prošlošću na različite načine, da se pokuša organizirati neka regionalna konferencija revijalnog tipa gdje bi se moglo dobiti prostora za mlade, i male organizacije, bez obzira koji vid suočavanja s prošlošću, prezentiraju što su do sada postigli, kakve su filmove snimili, jedan smo vidjeli, drugi nismo danas ili kakve su to materijali, knjige, vidio sam neke vrste u Beogradu, neke vrste učila o toleranciji, dakle sve nekih doseg u metodama, načinima i sredstvima suočavanja s prošlošću, da

bismo mogli imati, eto, bar nekakav pregled i upoznati se pa posle možda imati mogućnost napraviti nekakvu zajedničku strategiju na osnovu svih tih dostignuća koje su organizacije napravile do sada.

Vesna Teršelič: Pa konzultacije u planu će uključiti i poseban dio baš nalik ovoj konzultaciji, dakle sljedeća velika regionalna konzultacija bit će u Beogradu na jesen, pa će biti onda isto regionalna konzultacija i u Podgorici, ali regionalni forumi su ipak mjesta na koji dolazi ograničeni broj ljudi, čak i kad su tipa kao zagrebački s više od tristo sudionika i sudionica, dakle s jedne strane je užasno važno na tim mjestima pokazat filmsku produkciju i što se, u svim mogućim pogledima napravilo baš na poticanju suočavanja s prošlošću i u Zagrebu smo isto imali prikazivanje filmova, sigurno će to biti dio i u Beogradu, bit će jedan panel koji će bit baš posvećen radu organizacija mladih, ali jedno je pitanje regionalno, gdje se dakle dogovaramo što i kako dalje i mislim da će se na sljedećim konzultacijama pojaviti i novih dodatnih dobrih prijedloga, a drugo je gledati i nacionalno i lokalno, a psihodrama je nešto što takoreći dolazi u vašu ulicu, u vaš kvart, jedno i drugo je nužno, meni se možda čini da smo u *Documenti* najbliže bili dobrom poticanju lokalnog procesa suočavanja s prošlošću baš kroz snimanje usmene povijesti, na različite načine. S jedne strane zato što to rade volonteri i volonterke i obično razgovaraju s osobama koje su starije, većina volontera i volonterki su mlađi, mislim kao Marko i Maja tu, i nije samo bitan trenutak kada se snima osobna sjećanja, nego i to što se onda uvijek iznova vraćamo, donosimo snimku, donosimo transkript, ljudi više pričaju o tome što je bilo, razgovaraju međusobno, mi to opće ne možemo nužno pratiti, ne znamo što govore susjedima, organiziraju se razgovori koji su u vezi sa snimanjem osobnih sjećanja, oni mogu bit povezani s nekim publikacijama, a to je sve što se radi, što radi i Nansen, što rade druge organizacije lokalno, dakle, meni se čini da sve što potiče razgovor, bila to publikacija, bio film, film je za mlade mislim živahniji, otvoreniji, može biti potencijalno produktivno s tim da, evo, nikad ne znamo kad će nastupiti ta blokada, ali jedino što se može raditi je ponuditi film, ponuditi nekakav razgovor i vidjeti što će iz toga izaći, nastojati stvoriti prostor u kojem se može napraviti još jedan korak, normalno je da postoji odbojnost i nekakav strah i nekakvi drugi prioriteti, ali u svim se zemljama pokazalo da interes za negativno naslijeđe pada i raste, jedna je '68. u Njemačkoj, pa onda recimo kad pogledate deset godina nakon toga, nema više tako velikog interesa, pa on opet malo raste, tako je u našem društvu, imate godine kad će biti jako slab interes, bojim se da to nisu baš godine pred nama, i zbog suđenja generalima kako Ademiju, Norcu, za zločine u Medačkom džepu tako i suđenja pred Tribunalom za zločine u i nakon Oluje, tako da će se vrtjet interes oko suđenja, a neće se puno vrtjeti, neće se dostatno vrtjeti oko toga što su doživjele žrtve, to je uvijek teško i ono što mislim nastojimo staviti u fokus je zapravo što se desilo ljudima u Medačkom džepu, što se desilo ljudima nakon Oluje, što se desilo ljudima u Vukovaru nakon i u vrijeme pokolja na Ovčari, što se desilo ljudima iz logora Stajićevo ili nekog drugog logora, što se desilo civilima ubijenim u Petrinji. Moram skratiti da, dobivam znakove, ovo je prilika zapravo da se malo i koordiniramo i vidimo što bi se to malo konkretno moglo i lokalno i nacionalno i regionalno.

Cvijeta Senta: Javila se Sanja.

Marina Škrabalo: I onda Nataša.

Nataša Kandić: Ako mogu samo, ja mislim da je Srđanova, po drugi put on to postavlja pitanje, ja mislim da je to strašno važno, pa evo da pokušamo da vidimo da li možemo da organizujemo da stvarno bi bilo potrebno da se napravi potpuni jedan pregled svih incijativa i aktivnosti koje se

tiču suočavanja sa prošlošću, to bi bio način da se ustvari sagledaju naši kapaciteti, šta ko može, šta ko radi jer ovako sve je potpuno onako pokriveno, o tome se jako malo zna, tek se na nekim skupovima, ali opet u okviru malog broja ljudi se o tome govori, to je možda, pošto mi imamo taj neki plan, te regionalne debate o utvrđivanju, o načinima za utvrđivanja istine traje negde do 2009. godine, da vidimo možda da za sledeću godinu planiramo taj jedan regionalni skup na kojem bi se zapravo izvršila ta prezentacija i sistematizacija svih inicijativa i aktivnosti u oblasti suočavanja s prošlošću.

Cvijeta Senta: OK, Sanja, izvoli.

Sanja Župan: Ja sam vam htjela samo ispričati svoje iskustvo. Nedavno sam imala priliku sudjelovati na putujućoj regionalnoj školi u organizaciji Norveškog helsinškog odbora, bilo nas je četiri iz Hrvatske, ali to je bilo zato što su bili rokovi i mature, inače interes je bio puno veći i škola se bavila baš ovom temom suočavanja s prošlošću i bila je organizirana na način da smo obilazili logore, masovne grobnice gdje smo razgovarali sa žrtvama koje su tamo bili, pa onda sa žrtvama silovanja, mislim da je to jedan, s time da smo putujući prema tim mjestima u autobusima gledali filmove o priči tog mjesta u koje dolazimo. To je užasno traumatično i teško, ali ja ne vidim da takvo neko suočavanje može biti nekako drugačije i to, mislim da bi se takvih škola trebalo malo više organizirati od različitih organizacija.

Cvijeta Senta: Martina

Martina Globočnik: Da, mislim da bi bilo OK gledati sa stajališta mladih, znači da te aktivnosti budu dovoljno atraktivne za mlade što možda nije najčešće, ove diskusije i tako dalje, nego znači što je Iva spomenula, neki oblik ne znam psihodrame i tako dalje. Fade In radi edukacije iz video aktivizma i mi smo više-manje pokrili cijelu zemlju, sada je ideja da te radionice iz video aktivizma budu donekle sa skupinama koje su ili socijalno ugrožene ili znači imaju neki konflikt. To znači odeš u neku zajednicu, može biti Beli Manastir, može biti Vukovar ili bilo gdje, odeš u zajednicu i uzmeš ljude koji su u biti, ono banalno gledano, dvije strane, odnosno, Srbi, Hrvati i tak dalje i da rade na neke teme svoje male videe, znači dobivaju tehniku kako neke video filmić napraviti, ali usput moraju procesuirati samu temu zato što ne možeš snimit film iznebuha, moraš jednostavno ući u samu temu i diskusijom o toj temi i radom ljudi se mijenjaju i grade svoju stav, odnosno kroz svoje iskustvo svoj stav o tim nekim temama, tako da mislim da nije loše što se tiče samih aktivnosti izlistati ili skupiti vaša iskustva koji se bavite mladima koji su načini i tehnike najbolji za te mlade, da ne budu sve veliki skupovi gdje ljudi malo nešto čakulaju, to je OK za ljude ovako koji se bave izvana s mladima, ali oni koji se fakat bave mladima to mislim da nije dovoljno tako da, možda bi se moglo ići u tom nekom smjeru.

Marina Škrabalo: Hvala, evo ja bih samo htjela ovaj možda sam kao tu sudionica bivša mlada nadovezati, ja se i te kako slažem s idejama nekakvog kreativnog iskustvenog učenja, znači, meni je osobno bilo prekretnica u mom životu iskustvo, ja sam imala devetnaest godina kad sam sudjelovala u prvom projektu usmene povijesti, a to je bilo 1991. godine na jesen, kada smo radili prikupljanje prognaničkih priča i to ljudi koji su recimo proveli tad u prognaničkom kampu tri dana, znači svježe, kako se to događalo, ja se sjećam da je meni stvarno kroz te konkretne životne priče ljudi iz okolice Petrinje stvarno onako postalo jasno, ja sam se vratila doma, ja sam svojim doma rekla da jedna istina ne postoji, da ja nju ne razumijem, ne razumijem kako nakon tog, meni je to totalno promijenilo u glavi priču o tome što je istina i koji je doživljaj istine u ratu, i koliko ljudi imaju pravo na svoju vlastitu priču što se tiče direktnog iskustva, naročito iskustva

izgnanstva, tako da ja mislim, ja sam tad imala devetnaest godina i ja znam da je meni to definitivno promijenilo život, promijenilo mi je duboko moju vlastitu percepciju rata, tako da ja osobno stvarno mislim da je jako važno razmišljati o što je moguće više pristupa koji angažiraju, koji angažirajući na emocionalnoj razini i koji angažirajući na razini samo osjećaja moći to jest da neko tko u tom sudjeluje ima osjećaj da sebe ostvaruje kroz to, mislim da je to jako važno i da i jedna ideja koja jako, evo ja ću to sad reći, koju ja već zagovaram duže vrijeme, ne znam da li je za to moguće naći novac odnosno ne znam zašto bi to bilo previše skupo, da se na webu napravi baza materijala, filmova, kao neka vrst web knjižnice, filmova, videomaterijala koji se mogu koristiti, različitih tipove, deliberativnih, dijaloških, edukativnih slika i da se može downloadat, da je gore negdje pedeset filmova i da su dostupni od političkih stranaka, tko god ih hoće koristiti da na neki način vrlo lako mogu doći do njih mislim, to možda, meni se čini da baš tako neke, baš ova revija, da ti neki alati budu dostupni kada se prepoznaju da se na nešto stave ili da se lako razmjenjuju ili da postoji netko tko će njih dilati i slati i pržiti ili ne znam, ali da na neki način ne bude tako teško, da bude jednostavno reći: aha mi sutra imamo neku radionicu o nečem drugom, ajde da pustimo nešto, ajde da o nečem razgovaramo. Ja stvarno vjerujem da su te neke vizualne metode dosta važne i sad još neću odoljeti da ne postavim još jedno pitanje, naročito me zanima odgovor ljudi koji su mlađi, znamo da se evo recimo, više puta smo spomenuli Thompsonov koncert i znamo da se sve više u javnosti javljaju te različite polemike oko toga na koji način djelovati, da li ići na kažnjavanje, što je sa simbolima, ustaškim simbolima, da li bi to trebalo konzistentno kažnjavati, što s činjenicom da mladi koje te kape stavljaju na glave ne razumiju što stavljaju na glavu, meni se čini da ovo možda nije loša prilika da samo čujemo, to je vrlo konkretna stvar, evo što biste vi učinili, što se vama čini da ima smisla raditi, da se za dvije-tri godine smanji broj takvih kapa na glavama na tim koncertima, što možemo učiniti da za pet godina to ne bude cool staviti na glavu, što tu ima smisla, a što su ono već unaprijed fulani pristupi ili pristupi koji takozvanim odraslima i odgovornima djeluju kao principijelni, a možda su besmisleni, ako neko ima neku ideju, meni bi to olakšalo mnoge rasprave koje vodim s mnogim svojim kolegama.

Martina Globočnik: Pa već smo rekli da je ako stavlja nešto na glavu, a ne zna što stavlja, onda ga treba očitno obrazovati i naučiti ga što je to što stavlja na glavu, a nekakva popularna metoda bi vjerojatno bila korištenje medija, ovo što si rekla preko web stranice ili nekakvih televizija, da li komercijalnih ili nacionalnih televizija i tako dalje, čisto prikazivanje filmova kakvih god, da li dokumentarnih ili nekakvih igranih, u kojima se onda vidi što zapravo ta ista kapa na glavi nekakvog vojnika iz filma, što ona predstavlja i možda onda, jer su klinci puno više upućeni na te medije nego što su na čitanje, na slušanje na satu i tako dalje, ne znam dal se to uopće može napraviti, ali ja se nadam da može.

Cvijeta Senta: Evo, pa meni se čini da je, OK, mediji su super kao nekakav prenositelj poruke, ali čini mi se isto dosta bitno to peer-to-peer, ono vršnjačko obrazovanje u smislu da možda da se organiziraju, počevši od toga da prijatelji kažu mislim ne znam, dosta je sad to teško ako, dal ćeš biti prijatelj s nekim tko nosi fašistička obilježja i u kojem trenutku, u kojem segmentu se vaši svjetonazori poklapaju, ali u svakom slučaju, taj vršnjački pristup mi se činio isto kao adekvatan, ne znam, ako neko ima još neku ideju.

Vesna Teršelič: Može mala anketa? Tko je od ovdje pristupnih bio posjetiti novopostavljeni muzej u Jasenovcu? Pazite, to je ključno mjesto za informiranje o tome što se zapravo u Jasenovcu dogodilo, mislim da je broj ljudi koji su bili u prilici otići tamo, prometna povezanost je loša, ne postoji sustavno omogućeno da sad škole recimo odluče poslati grupu zainteresiranih

učenika i učenica, ne mislim da to treba biti obavezno, ali da treba postojati mogućnost da tamo neko ode, to bi bilo vrlo važno, niti postoji neki program u sklopu kojeg će se recimo omogućiti posjet Jasenovcu, a da ne govorim o tome koliki je problem zapravo da imamo podijeljeno sjećanje između Hrvatske i Bosne i Hercegovine, preciznije Republike Srpske. Ne znam da li ste upoznati, ali kako je logor bio na obje strane rijeke Save, veći dio kompleksa nekadašnjeg jasenovačkog logora je u Republici Srpskoj, tamo su i bile masovne grobnice, s time da na hrvatskoj strani rijeke imamo sad napokon popis imena žrtava ubijenih ljudi, s druge strane rijeke stoji brojka 800 000, dakle još uvijek postoji ozbiljni spor oko toga koliko je zapravo bilo žrtava. Smatram da bi odlazak na drugu stranu Save ipak puno značio osobito edukativno za osvještavanje što zapravo znači razlika u narativu i sagledati obje strane, dakle, ne samo ono što imamo na hrvatskoj strani Save, ali ja bih rekla da ne postoji sustavni napor da se informacija o tome što se zapravo u Jasenovcu dogodilo proširi. Ove godine je objavljena izvrsna knjiga Slavka Goldsteina, u nakladi Novi Liber, „1941. – godina koja se vraća“, u kojoj ima nekoliko poglavlja koje tematiziraju odnose između hrvatskog i srpskog sela u vrijeme Drugog svjetskog rata koje zapravo zaslužuju da odmah postanu dio školske lektire jer plastično, na lako shvatljiv način opisuju kako je to došlo do krvoprolića u ta dva susjedna hrvatska i srpska sela. I meni je totalna zagonetka kako recimo pridonijeti da možda dijelovi te knjige postanu dostupni velikom ili barem većem broju učenika, uzrasta onih koji idu na Thompsonove koncerte, ali u svakom slučaju mislim da se Ministarstvo i Vladine institucije uopće ne trude oko obrazovanja i da je to ozbiljan problem.

Srđan Antić: Ako već postoji taj problem da je postav izoliran, da se ne može vidjeti neka CMS, s obzirom da je u mogućnosti da okupi relevantne organizacije iz Zagreba, neka donese postavku na centar u Zagreb jel, u centar, na Trg pored spomenika pa neka stvori mogućnost da svi koji prolaze trgov u Zagrebu imaju mogućnost da svrate i vide taj postav, dakle da ga dislocira. Mogli bi reagirati na taj način, pa makar policija čuvala od molotovljevih koktela. Ako pričamo o konkretnim akcijama, evo meni je to palo na pamet ako već rijetko koga od nas put navede u tu prometnu izoliranost, onda bi se trebalo pobrinuti da taj postav dođe među ljude, a to su akcije koje ste vi, bar koliko ja pratim, već radili.

Cvijeta Senta: Izvolite, Katarina.

Katarina Kruhonja: Ja sam rekla, smo ću slušati, ali ovo me zadnje potaknulo, slažem se da bi bilo jako, stalno razmišljam zapravo što bi se moglo, što bi se moglo, što bi se moglo bolje, što bi se moglo još i prvo ću reći moje osobno iskustvo kad je taj rat počeo tamo '91. i kad smo se moj prijatelj i ja, sadašnji prijatelj, tada se nismo poznavali nego smo se upoznali u Osijeku, dok je tutnjalo po nama, a mi smo se, neko nas je pozvao da razmišljamo što možemo učiniti da se rat zaustavi, a već je rat trajao, tamo smo se upoznali Kruno Sukić i ja. Barem tjedan dana našeg prvog druženja, koje je poslije rezultiralo time da smo osnovali mirovnu organizaciju, za one koje ne znaju, bili smo ogorčeni na naše roditelje i na naše učitelje koji nam nisu, koji nas nisu učili što je to zapravo rat, nego smo mi dobivali mitove o ratovima ili šutnju o ratovima i moje je pitanje zapravo kako mladi mogu tražiti odgovore ili poticati našu odgovornost, nas starijih, da vam govorimo i one stvari koje se o ratovima ne govore i one koje jesu zapravo strahota rata. Onda nakon pet, šest godina mog aktivizma, onda sam odjedanput počela razmišljati oko toga da ja mog oca nikad nisam pitala, onda sam počela osjećati odgovornost zašto ja mog oca nisam nikad pitala, imala sam sliku njegovu u njemačkoj uniformi, na primjer, ali ga nikad nisam pitala zapravo točno što je to bilo, tako da taj neki dijalog, ja mislim da mene kao nekog tko nešto zna bi potakla pitanja od mladih da se suočim ili da iskažem ono o čemu ne volim govoriti i od čega

me strah govoriti, da taj dijalog na neki način podržavamo i zapravo otvaramo koji može biti, kao što ste vi Martina rekli i na jednoj toj i treba biti na obiteljskoj razini, ja sam sigurna, ja sam vidjela da mnogi, recimo obitelji, brakovi miješani, da cijelog rata nisu govorili o političkim pitanjima da bi sačuvali svoj odnos, jednostavno se ne otvaraju ta pitanja i na toj razini, ali i na razini javnog progovaranja o tome što je rat zapravo. Mislim da bi to možda pomoglo, ali ne znam točno kako.

Cvijeta Senta: OK, ovako, naša ideja zapravo je sada bila da, mislim kako smo razgovarali i o mehanizmima i o aktivnostima suočavanja s prošlošću, da vas podijelimo u tri grupe male i onda da u nekom kratkom periodu, tipa petnaestak minuta, te tri male grupe unutar njih da razgovarate o nekakvim preporukama organizacijama civilnog društva, a možda i institucijama državnim odnosno lokalnim, na lokalnoj razini, koje su to preporuke, što bi se moglo poboljšati, što bi se moglo raditi i onda da jednostavno to malo tu prodiskutiramo i da time zapravo završimo.

Marina Škrabalo: S time da, sada je petnaest do šest, rekli smo da ćemo raditi do šest, znači, možda jedna mala modifikacija, mi bismo svakako htjele da završimo s nečim baš fokusirano na to, što bi Documenta, HHO, Fond za humanitarno pravo itd. trebali raditi da u većoj mjeri stvore prostor za aktivno sudjelovanje mladih u procesima suočavanja s prošlošću na način koji to ima smisla za mlade, možda da modificiramo i da sad ne idemo u druge sobe jer će to sve predugo trajati, da eventualno se sad okrenemo ovako kako sada sjedite u trojke, znači Katarina, Karlo, Saša, Sanja, Karlo, Karlovac i Osijek, Vukovar, Centar za ženske studije i Nataša. Zašto? A ne, OK, dobro. Nataša je isključena, dobro svi preko dvadeset devet ne sudjeluju, a svatko sam ima pravo procijeniti svoju starost, dobro u svakom slučaju u trojkama ovako, 'ajmo onda tako, desetak minuta, znači pokušajte odrediti jednu, može biti samo jedna preporuka, na koji način stvoriti, u većoj mjeri stvoriti mogućnost za mlade da sudjeluju na način koji to njima ima smisla vezano uz suočavanje s prošlošću, može? Evo desetak minuta, proći ćemo kroz to i zaokružiti, možete sjesti gdje hoćete naravno, ali deset minuta znači, tri, četiri, sad, nekim papirima.

Cvijeta Senta: Iscurilo je, ja se nadam da ste se dogovorili oko nekakvih preporuka, pa mislim da možemo možda krenuti ovako s desne strane, Marina će zapisivati.

Sanja Župan: Pa dobro, evo, ja sam bila maloprije spomenula onaj dobar primjer putujuće škole koja se bavila tom temom i meni je tijekom slušanja vas pala na pamet ideja za jedan projekt, mi omladinci HHO-a već provodimo neke projekte u srednjim školama i mislim da bi bilo izvanredno kad bi jedna od tih radionica i predavanja koje radimo bila baš posvećena ovoj temi uz pomoć dokumentarnih filmova i slično.

Cvijeta Senta: Znači, mogli bi to ovako nekakve radionice, ali i druga preporuka bi bila isto ova regionalna, znači neka putujuća škola gdje bi sudionici bili iz regije.

Cvijeta Senta: Anamarija

Anamarija Sočo: Što je meni palo na pamet, recimo čime se Volonterski centar Zagreb inače bavi, mi organiziramo volonterske kampove, što je veoma atraktivno za mlade ljude, većinom su to međunarodni kampovi u kojima sudjeluju mladi iz cijelog svijeta, ali recimo konkretno za ovu situaciju bi se moglo napraviti više regionalnih kampova na kojem bi bili sudionici, znači mladi iz zemalja regije i gdje bi recimo jedan dio fokusa bio i na pitanju suočavanja s prošlošću ili nekakve mirovne edukacije, znači to je recimo što bismo mi konkretno mogli napraviti.

Cvijeta Senta: OK, hvala vam. Druga grupa, Helena, izvoli.

Helena Bučko: Evo, ovako, mi smo se malo povelili za ovim spomenom logora pa smo zapravo došli na ideju kako bi mladi možda prije posjetili neki muzej orijentiran na tu temu, nego recimo pročitali knjigu sa sličnim naslovom i onda smo zapravo došli na ideju nekakvih radionica ili nekog kampa, od okvirno nekih desetak dana i tu bi se za početak fokusirali na jednu grupu, primjerice srednjoškolaca, gdje bi njima dali baš neke kreativne radionice gdje bi oni sami sebi zapravo objasnili kako oni percipiraju taj rat možda, tu prošlost, dakle gdje bi oni u početku imali, dobili bi neke činjenice i onda bi dobili zadatak kako bi oni to svojim vršnjacima primjerice prezentirali onako kako oni to shvaćaju, jer bolje će sigurno naučiti jedni od drugih nego kad bi im netko stariji onako objašnjavao, neki profesor možda i to je onako okvirno možda što smo mi zamislili.

Cvijeta Senta: OK, hvala, Marina je to stavila kao kreativne radionice, prorada pitanja plus razvoj, aha, svoj muzej na tri dana.

Marina Škrabalo: Da, kako bi oni napravili muzej za žrtve, da kao neki spomen-dom recimo, u tom kampu recimo, oni će dobiti neke činjenice, primjerice koje su bile i onda kako bi oni od tih činjenica putem nekog, kažem muzeja, nekog spomen-doma, prezentirali to svojim vršnjacima.

Cvijeta Senta: Super, hvala, hoćemo dalje.

Martina Globočnik: Pa mi baš nemamo neku ozbiljnu, tako jako nešto, muzej i sve ovo, mislili smo da možda nije loša ideja, budući da postoji komunikacija između Mreže mladih i Documente, HHO-a i tako dalje, ili bi mogla postojati komunikacija, da se vidi na terenu gdje NGO-i mladih djeluju, lokalni NGO-i i da skupa s njima se ponude neke aktivnosti koje su u skladu s postojećim programima tih NGO-a na terenu, to znači ako postoji Klub mladih, ne znam negdje u Čakovcu, tematske večer gdje bi mogli dovući bendove, ne znam iz Novog sada, Subotice, Bosne, odavde i tak dalje, ako je, ali uvijek se poštuje znači ili kulturni ili zabavni aspekt, znači ako je sad to malo zvuči too much, ali ne znam postoji Vitezovi u Stubici, u Donjoj Stubici, ovi koji se furaju na vitezove i to i imaju viteški tulum na nekim takvim temama, mislim bitno je i samo je važno da se ova tema ne nameće, nego da se provuče kroz neke aktivnosti tih lokalnih NGO-a ili mjesta gdje mladi izlaze ili klubova mladih ili tome slično.

Cvijeta Senta: Super, izvrsno, hvala, iduća grupa, to je zadnja.

Marina Matijević: Last, but not the least jel, dakle decentralizirati organizacije civilnog društva koje se bave suočavanjem s prošlošću iz Zagreba, u ostala područja Hrvatske, na taj način osvijestiti razmišljanja mladih o prošlosti to jest ratu i s onih područja koja nisu bila direktno pogođena ratom. To je bilo prvo, dakle, drugo, potaknuti bolju suradnju sa školama na regionalnoj razini, znači nekakvih mirovnih organizacija i tako dalje sa školama, pošto ja trenutno radim trenutno u osnovnoj školi, mislim da je to jako, jako potrebno s tim da mislim da bi veliki problem bio taj što bi roditelji možda imali nešto protiv jer oni odmah čim se počne nešto radit o nekakvim, ne znam, imali smo nekakve izučavanje mladih, kako se kaže, medijatora pa onda nekakve radionice slušanja i tako dalje, ne nailazi to baš nekako na neko odobravanje preveliko, ja ne razumijem zašto, ali navodno se onda puno roditelja uvrijedi, što sad vi želite reći da moje dijete ne zna slušati, vi mislite da moje dijete ne zna što je to nasilje, da ono ne zna ovo da ono ne

zna ono, ne znam to je malo osjetljivo u školi, ali mislim da bi bilo jako potrebno, onda *Documenta* i Volonterski centar Zagreb bi trebali organizirati volonterski kamp o suočavanju s prošlošću s mladima iz regije. To bi bilo to. Jedino što sam još možda htjela reći, možda to sad ne spada ovdje, ali možda isto u vezi s tom suradnjom u školi, ja sam bila nedavno na jednoj ekskurziji, znači s osječkom školom, s osmim razredom, u Vukovaru i Iloku i sad došli smo u Vukovar, prvo smo malo pogledali grad, toga je još uvijek pola srušeno, onda smo išli na Ovčaru, išli smo na Memorijalno groblje i meni je to sve izlaganje tog vodiča, meni osobno je bilo malo previše, evo pogledajte vi te grobnice i sve te grobove, što su oni Srbi nama napravili, ja sam to tako interpretirala i mislim da ovaj, ne slažem se nikako s tim, tu nije bilo nikakvo iznošenje nečeg drugog, pa znate, to je u ratu bilo ovako i onako na svim stranama, ne djeca čuju samo, dođu tamo, vide te, te ogromne ne znam, te lijepo uređeno groblje i puno njih i onda su onako prestravljeni kako su Hrvati jadni patili u ratu, meni osobno, da sam ja neko srpsko dijete, meni bi bilo to onako tužno, jadro i neugodno bih se osjećala, takav sam ja osjećaj dobila, tako da bi to možda trebalo malo drukčije, te ekskurzije malo drukčije organizirati ili barem dati dodatne komentare koji imaju veze s istinom malo više. To je to.

Cvijeta Senta: Da, znači moglo bi se reći da bi to bila neka preporuka i institucijama kao recimo instituciji škole ili mislim čak i ekipi turističkih, ne znam dal postoji, nekakva organizacija turističkih vodiča da se malo senzibiliziraju po tim pitanjima

Marina Matijević: Istina, mada ja imam osjećaj da oni baš u toj, mislim ne u toj turističkoj zajednici nego općenito da vole stavljati Vukovar na mjesto nekakvog mučenika i da im je to možda baš u cilju da sad kad djeca dođu, da oni čuju kako je Vukovar patio, a ne baš da se tu iznosi neka druga istina, ne znam, ali nije mi u redu.

Cvijeta Senta: Dobro, hvala vam, stvarno smo sakupili dosta preporuka koje su sve jako vrijedne, ne znam da li da možda da prođemo kroz njih, aha, Nataša se javila.

Nataša Kandić: Ja bih samo da ne zaboravimo ono što se čulo tokom ove rasprave, a to je ova Srđanova ideja da se napravi jedan regionalni skup na kojem bi se organizovao pregled svih inicijativa i aktivnosti i projekata koje se tiču suočavanja sa prošlošću, prosto da znači jednom zabeležimo i da to onda postoji i da onda pokušamo da napravimo neku sistematizaciju i u to bi ušlo, ne samo projekti, radionice, kampovi, nego bismo pozvali, pazite, film, pozorište, sve je to nešto što predstavlja te različite načine za utvrđivanje činjenica i istine, a onda meni se kao neki rezultat ovog skupa nametnuo to što je, što se stalno govorilo i poredilo kako mladi ovde, kako tamo, da bi možda kao nastavak neke ove konsultacije bilo dobro da mi smislimo načina da se organizuje jedna regionalna konsultacija s mladima, znači ovo su samo nacionalne, u okviru hrvatskog društva, u okviru bosanskog, u okviru Srbije, a da možda sledeći korak, jer u ovim konsultacijama mladi imaju posebno mesto upravo zbog neke budućnosti, za razliku na primer od udruženja žrtava ili raznih profesionalnih grupa, prosto mladima dajemo jednu posebnu pažnju pa da onda mi nađemo načina da vidimo da se napravi jedan regionalni skup u kojem bi znači bili te grupe koje su već učestvovala iz Hrvatske, iz Bosne, iz Srbije, a da onda pozovemo neku grupu mladih iz Crne Gore i sa Kosova, iz Slovenije, samo kad kažete nezainteresovanost ili kao da je rat za mlade u Hrvatskoj prestao, pa imamo ovu Sloveniju u kojoj postoji to zvanično, ne postoji ništa, ne postoji nikakvo pamćenje, sećanje u odnosu na neki rat, ne znam dal bi, dal bismo uspeli da pozovemo nekoga iz Slovenije. Ja sam mislila da uključimo i ovo.

Cvijeta Senta: Da, svakako, ja sam htjela i spomenuti baš tu regionalnu konferenciju, regionalnog tipa koju je Srđan spomenuo i uz ono sve što smo čuli zapravo u ovome drugome dijelu zapravo znači da je nekakva preporuka isto ide prema NGO-ima da se, to je Martina u jednom trenutku spomenula, da se pojednostavi taj jezik, više ono da se senzibilizira, također Iva, ja mislim da je spomenula isto u okviru pomladaka političkih stranaka kada se nalaze na toj regionalnoj nekakvoj razini pa su donijeli antikonfliktnu rezoluciju i također su bile spomenute razne dramske tehnike otvaranja u grupi i tako dalje, koje onda mogu biti sastavni dio ovih radionica i putujućih regionalnih škola, kampova i svega toga ostaloga. Javila se Vesna za riječ pa možda možemo sad zaključiti ovu raspravu, odnosno ovaj naš susret, da nam kaže koji su daljnji koraci koje ćemo poduzeti.

Vesna Teršelič: Hvala za sve prijedloge, evo Emina i ja smo se kratko dogovorile da će Mreža mladih i Documenta sazvat sastanak ove ekipe pa tko može, dapače, možete povesti još ponekog kako bi baš razgovarali što konkretno znače ovi prijedlozi koji se tiču recimo rada u Hrvatskoj i regionalno, ali ovdje ima vrlo konkretnih stvari baš za Hrvatsku, recimo ukoliko se želi organizirati volonterski kamp, pa onda bi trebalo početi vrtjeti ideje kada, gdje, s kojim sredstvima, stvari se mogu lijepo konkretizirati, s filmovima koji su već tu, s radionicama koje smo već radili i sigurno je moguće još u nekom mjestu napraviti nešto što će uključiti više mladih, pa bi naprosto mi početkom jeseni, ne prije toga, poslale svima poziv na vrijeme da se možete organizirati, pa tko može doći super, možda nam čak ostane nešto za putne troškove pa da dođu i oni koji su od volje iz drugih mjesta. Isto tako se neki sastanak može organizirati u Slavoniji, jer je vrlo, vrlo bitno uočiti da nas ovdje ima iz Zagreba i Slavonije, to su dvije veće grupe predstavljene na ovom sastanku, s time da je svima iz Slavonije bilo izuzetno naporno po ovom vremenu doći do ovdje pa onda možemo reći kako će biti bilješke s ovog sastanka u kratkoj formi biti raspoložive za par dana, mi ćemo vam to poslati, postoji mogućnost horizontalnog komuniciranja, mislim, svi imate kontakte svih drugih, a u rujnu ćete dakle dobiti malo opširniju komunikaciju, transkript će isto biti raspoloživ, nadam se početkom jeseni, pa onda možemo vidjeti kako dalje. U vašim mapama imate i evaluacijske upitnike. Javite nam se oko drugih ideja, a mi ćemo vam redovito javljati, evo, kad kažem mi, onda s jedne strane mislim Documentu, s druge strane Mrežu mladih, s treće strane Fond za humanitarno pravo, Istraživačko-documentacioni centar koji danas nije fizički predstavljen, ali će biti na nekom od sljedećih susreta. I za putne troškove. Molim vas da još ostanete ako to trebamo regulirati.

Cvijeta Senta: Ja sam jako veliki operativac, pa predlažem da evaluacijski popunimo u idućih tri minute sada, bilo bi vam korisnije, mislim organizatorima korisnije za feedback, a i većina ljudi treba čekati putne troškove pa onda.

Vesna Teršelič: OK, puno hvala za ovaj vrlo konstruktivan prijedlog, puno hvala moderatoricama i svima koji ste došli, posebno onima koji ste došli izdaleka i vidimo se jednom drugom prilikom na jesen i nastavljamo ovaj započeti razgovor. Sretan vam put.

Na konzultacijama su sudjelovali/e:

- **Antić, Srđan** [Nansen dijalog centar, Osijek]
- **Bučko, Helena** [Mirovna grupa mladih „Dunav“, Vukovar]
- **Bužinkić, Emina** [Mreža mladih Hrvatske]
- **Dubljević, Maja** [Documenta]

- **Globočnik, Martina** [Fade In]
- **Kandić, Nataša** [Fond za humanitarno pravo, Beograd]
- **Kostić, Duško** [Luna, Beli Manastir]
- **Kruhonja, Katarina** [Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek]
- **Makar, Maja** [Documenta]
- **Maričić, Siniša** [Građanski odbor za ljudska prava]
- **Matanić, Dario** [Odbor za ljudska prava, Karlovac]
- **Matijević, Marina** [Volonterski centar „Tenja“]
- **Miletić, Goran** [Documenta]
- **Novaković, Marina** [Odbor za ljudska prava, Karlovac]
- **Pocnić, Karlo** [Omladinska grupa Hrvatskog helsinškog odbora]
- **Prpić, Iva** [Forum mladih Socijaldemokratske partije]
- **Schaefer, Cristoph Daniel** [Centar za mirovne studije; University of Bradford]
- **Senta, Cvijeta** [Centar za mirovne studije; Vijeće mladih Grada Zagreba]
- **Sočo, Anamarija** [Volonterski centar Zagreb, Vijeće mladih Grada Zagreba]
- **Škrabalo, Marina** [Centar za mirovne studije; MAP Savjetovanja d.o.o.]
- **Špicar, Dan** [Forum mladih Socijaldemokratske partije]
- **Teršelić, Vesna** [Documenta]
- **Turk, Marko** [Documenta]
- **Vego, Lana** [Centar za mirovne studije]
- **Župan, Sanja** [Omladinska grupa Hrvatskog helsinškog odbora]